

Elisa Karvonen

NUORISOPSYKIATRISEN KUNTOUTUKSEN PERUSPROSESSIT

Kuntoutushenkilökunnan laatimiin kirjallisiin dokumentteihin perustuva aineistolähtöinen tutkimus

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Psykologian laitos
Terveyspsykologian ammatillinen lisensiaattitutkielma
syksy 2005

SISÄLLYS

Tiivistelmä

Esipuhe

1. JOHDANTO	1
1.1. Elämänhallinta kuntoutuksen tavoitteena	3
1.2. Nuoruusikä ja yhteisöllisyys	5
2. TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TAUSTA	6
2.1. Tausta	6
3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	8
3.1. Aineisto	8
3.2. Menetelmät	9
3.2.1. Grounded theory	10
3.3. Tutkimusaineiston analyysi	12
3.3.1. Avoin koodaus	12
3.3.2. Aksiaalinen koodaus	14
3.3.3. Selektiivinen koodaus	16
4. TULOKSET	18
4.1. Kuntoutuksen ydinprosessit	18
4.1.1. Muutokseen haastaminen kuntoutuksessa	20
4.1.2. Ohjaus kuntoutuksessa	27
4.1.3. Sopiminen kuntoutuksessa	29
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	32
5.1. Aineiston luotettavuus	34
5.2. Menetelmän pohdintaa	35
5.3. Käytännön suosituksia kuntoutuskodin toimintaan	38
5.4. Arviointia ja tutkimuksellisia haasteita	40
LÄHTEET	42

Tiivistelmä

Elisa Karvonen

Nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen perusprosessit. Kuntoutushenkilökunnan laatimiin kirjallisiin dokumentteihin perustuva aineistolähtöinen tutkimus
Jyväskylän yliopisto, psykologian laitos
Terveyspsykologian ammatillinen lisensiaattitutkimus

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut etsiä yksityisessä kuntoutuskodissa toteutettavan nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen perusprosesseja ja laatia näitä prosesseja kuvaava kuntoutuksen malli. Tutkimuksessa on tarkasteltu niitä kuntoutuksen toimintamuotoja, joita kuntoutustyöntekijät käyttävät päivittäisessä kuntoutustyössään. Tutkimus perustuu kahdenkymmenenkuuden nuoren mielenterveyskuntoutujan kuntoutusprosesseista laadittuihin kirjallisiin dokumentteihin. Kuntoutustoiminnan syvällisen ymmärtämisen kautta on etsitty toiminnan laatua parantavia tarkennuksia ja uutta käsitteistöä sekä arkipäivän kuntoutustyöhön että dokumentointiin.

Tutkimus on toteutettu laadullisena tutkimuksena ja menetelmällisenä lähestymistapana on sovellettu Grounded Theory – lähestymistapaa. Tutkimuksessa on aineistolähtöisesti avoimen, aksiaalisen ja selektiivisen koodauksen menetelmin laadittu kuntoutusta koskevat pääkategoriat, niiden alakategoriat ja kuntoutukseen liittyvät toiminnalliset kategoriat.

Tämän tutkimuksen perusteella nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen keskeisin ilmiö on toimijuuden tukeminen. Tutkimustulokset osoittavat, että nuorisopsykiatrisessa kuntoutuksessa tavoitteena on muutokseen haastamisen, ohjauksen ja sopimisen toimintamuotojen kautta tukea nuorta hänen kuntoutumisessaan toimijuutta kohti. Muutokseen haastamisessa kuntoutustoiminta koostuu itsetutkiskeluun pysäyttämisestä, jossa vuorovaikutuksellisia interventioina toteutuvat osoittaminen, läpikäyminen ja perusteleminen. Toisena osana muutokseen haastamista on kannustaminen avoimuuteen ja toimintaan. Kolmanneksi muutokseen haastaminen on ennakoivaa selviytymisen tukemista, joka koostuu sisäisten selviytymiskeinojen etsimisestä ja orientoimisesta. Ohjaus on tuettua toimintaa ja suoraa puuttumista. Tuettu toiminta koostuu yhdessä tekemisestä ja opastamisesta. Suora puuttuminen koostuu rajoittamisesta ja velvoittamisesta. Lisäksi yksilölliset sopimukset ovat keskeinen osa kuntoutustoimintaa.

Suosituksissa kuntoutuskodin toimintaan esitetään, että kuntoutustoiminnassa ja sen kirjallisessa dokumentoinnissa tulisi entistä vahvemmin huomioida ne toimintamuodot, joita on käytetty sekä tuoda esille, miten nämä toiminnan muodot ovat kuntoutusta edistäneet.

avainsanat: nuorisopsykiatrisen kuntoutus, mielenterveyskuntoutus, nuoruusikä, elämänhallinta, toimijuus, grounded theory

Esipuhe

Tutkimuksen tekeminen on vaatinut paljon yksinäistä puurtamista laajan kirjallisen aineiston, kirjojen ja tietokoneen parissa. Kurinalaisuus ja järjestelmällisyys ovat olleet kumppaneitani. Ilman monen innostavan ja rohkaisevan ihmisen tukea ei tämä tutkimuksen matka olisi onnistunut.

Olen usein käyttänyt nuoruusikää kuvatessani vertauskuvana tutkimusmatkailijaa, joka purrellaan kulkee läpi tuulen ja tuiskun kohti uutta mannerta. Sama vertaus sopii myös tutkimusprosessin läpi viemiseen. Kokemattomana tutkimusmatkailijana olen lähtenyt matkaan melko hauraalla purrella. Onneksi monet tärkeät ihmiset ovat antaneet matkaani sekä välineitä että käyttöohjeita tämän purren – tutkijan analyttisen mielen – paikkaamiseen. Olen saanut konkreettisia neuvoja ja tukevaa ohjausta, jonka turvin olen kyennyt saavuttamaan juuri sitä kurinalaisuutta ja järjestelmällisyyttä, mitä tämä matkan teko on vaatinut. Eväät tutkimusmatkallani ovat välillä olleet vähissä. Tällöin tukenani ovat olleet ystävät ja läheiset, jotka ovat rohkaisseet ja kannustaneet jatkamaan.

Psykologian professori Antero Toskala on toiminut tutkimukseni taitavana ohjaajana. Antero Toskala on kulkenut tutkimusmatkani vierellä koko prosessin ajan esittäen kriittisiä kysymyksiä ja kannustaen omasta itsestä nousevien tuntemusten kuuntelemiseen. Lämmin kiitos. Paljon tukea olen saanut myös YTT Veli-Matti Poutaselta. Hän on tukenut vahvasti prosessin etenemistä ja onnistumista. Hän on tuonut minulle rohkeutta aina uudelleen innostavalla suhtautumisellaan työtäni kohtaan. Ohjaajieni taitavalla tuella olen selviytynyt tästä tutkimusmatkastani.

Haluan myös kiittää lämpimästi kolmea yrittäjäkumppaniani ja ystävääni: Samuli Puruskaista, Merja Ahosta ja Merja Huttusta. Vuosien varrella yhteistyö heidän kanssaan on osoittanut, miten omasta ammattitaidosta ja elämäkokemuksesta voi ammentaa nuorten mielenterveyskuntoutukseen. Haluan heitä kaikkia kiittää myös kannustuksesta ja rohkaisusta pitkän tutkimustyön matkan kulkemisessa.

Kiitän myös Ammatillinen Kuntoutuskoti OIVA Oy:n koko henkilökuntaa kiinnostuksesta ja innostavasta suhtautumisesta tutkimukseni tekoon. Erityinen kiitos kuuluu Anna-Kaisa Tammelle ja Marja-Riitta Laukkaselle monista mielenkiintoisista keskusteluista ja varauksettomasta tuesta. Monen käsitteen nimeäminen onnistui heidän osuvien ja oivaltavien kannanottojensa ansiosta.

Korvaamattomat kiitokset osoitan tutkimuksessani mukana olleille nuorille. Kiitos teille siitä, että olen saanut käyttää kuntoutusprosessejanne tutkimuksessani. Teidän myötävaikutuksestanne minulla on ollut ainutlaatuinen mahdollisuus syventyä kuntoutuksen ja kuntoutumisen prosessien tarkasteluun.

Välistä tuntui, että koko elämäni on pelkkää analyysin ja koodauksen täyttämää yksinäistä puurtamista. Poikani Touko Karvonen on kuitenkin pitänyt huolen siitä, että olen voinut elää myös vahvasti äidin roolia ja saanut paljon muuta tehtävää ja ajateltavaa. Haluan kiittää myös puolisoani Martti Mujusta jaksamisesta, kannustamisesta ja vierellä kulkemisesta.

Kuopiossa lokakuussa 2005

Elisa Karvonen

1. JOHDANTO

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut etsiä nuorisopsykiatrisen, ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen yhdistävän toimintamallin perusprosesseja ja laatia näitä prosesseja ja tekijöitä kuvaava käsitejärjestelmä tai malli. Tutkimus on saanut alkunsa yksityisen nuorisopsykiatrisen kuntoutuskodin tarpeesta saada syventävää tietoa kuntoutusprosessien luonteesta, jotta kuntoutustoiminnan laatua voidaan kehittää.

Tutkimus perustuu kahdenkymmenenkuuden nuorisopsykiatrisella kuntoutus- ja tutkimusjaksolla olleen nuoren kuntoutusprosesseihin. Kuntoutustapahtumia on tarkasteltu kuntoutustyöntekijöiden näkökulmasta, työntekijöiden laatimiin raportteihin ja lausuntoihin perustuen.

Mielenterveyskuntoutuksen ja erityisesti nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen alueella on tehty vähän tutkimusta. Näin ollen nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen ja sen mielekkään sisällön määrittelyä ja uutta käsitteistöä tarvitaan.

Kuntoutusta koskevassa kirjallisuudessa todetaan toistuvasti, että kuntoutuksen määrittelemineen on vaikeaa. Kuntoutuksen käsite nähdään epäselvänä ja se on vaikea erottaa hoidon käsitteestä (Järvikoski ja Härkäpää 2003, Tamminen ja Räsänen 2000; Valkonen 2002; Riikonen, Nummelin, Järvikoski 1996). Tamminen ja Räsänen artikkelissa (2000) tuodaan vahvasti esille kuntouttavan työn historia, jossa kuntoutus on joko puuttunut kokonaan tai sitä ei ole mielletty, nimetty tai järjestetty nimenomaan kuntoutukselliseksi toiminnaksi.

Terveysthuollon kielenkäytössä käytetään kuntoutuksen käsitettä usein silloinkin, kun tarkoitetaan erillistä terapiaa (Leino, 2004). Nuorten kuntoutukseksi määritellään useimmiten vain laitoshoido ja psykoterapeuttinen kuntoutus (ks. Tamminen ja Räsänen 2000). Piiraisen ja Kallanrannan (2003) artikkelissa mielenterveyskuntoutukseksi katsotaan lähinnä psykoterapia. Kuntoutuskotityypistä nuorille mielenterveysasiakkaille suunnattua kuntoutusta ei kuntoutuksen, psykiatrian tai nuorisopsykiatrian peruskirjallisuudessa ole sisällytetty palveluvalikoimiin. Laaja-alaisen ja toimintakykyyn merkittävästi vaikuttavien nuorten mielenterveyshäiriöiden kuntoutus nuorten hoitoketjussa on vasta kehitysvaiheessa ja panostus siihen riittämätöntä verrattuna vakavista häiriöistä kärsivien nuorten kuntoutustarpeen määrään (Pylkkänen 2003).

Kuntoutus on sekä käsitteenä, että toimintana erityisesti psykiatrian piirissä melko uutta. Raja hoidon ja kuntoutuksen välillä on liukuva ja osin sopimusluonteinenkin koska työ on aina kokonaisvaltaista ja usein huomattavan pitkää. Nuorten kohdalla rajankäynti on erityisen vaikeaa, koska psyykinen kehitys sinällään muuttaa koko ajan nuoren psyykkistä tilaa. Lasten ja nuorten psykiatrisen kuntoutuksen määritellään hoidolliseksi toiminnaksi, joka tavoite ei ensisijaisesti ole

ongelman poistaminen tai häiriön parantaminen, vaan ongelman ja häiriön aiheuttamien rajoitusten vähentäminen. Jos lasten ja nuorten psykiatrisessa hoidossa ei nopeasti päästä parantavaan tulokseen, varsinaisen hoidon rinnalle tulee mukaan kuntouttavia piirteitä. (Tamminen ja Räsänen 2000).

Vuoden 2002 Sosiaali- ja terveysministeriön kuntoutuslonteossa määritellään kuntoutus ihmisen tai ihmisen ja ympäristön muutosprosessiksi, jonka tavoitteena on toimintakyvyn, itsenäisen selviytymisen, hyvinvoinnin ja työllisyyden edistäminen. Järvikoski & Härkäpää (2003) määrittelevät kuntoutuksen suunnitelmallisena toimintana, jonka tavoitteena on auttaa kuntoutujaa toteuttamaan omia elämäntavoitteitaan ja pitämään yllä elämänhallintaa silloin, kun hänen mahdollisuutensa sosiaaliseen selviytymiseen ovat uhattuna. Tässä määritelmässä korostetaan kuntoutujan ja kuntouttajan yhteisesti laatimaa suunnitelmaa ja jatkuvaa arviointia. Määritelmässä kuntoutuja nähdään tavoitteellisena ja omia tavoitteitaan toteuttavana toimijana. (ks. myös Järvikoski & Härkäpää 1995; 2000).

Anthony (1990, Koskisuun 2004 mukaan) näkemyksen mukaan psyykkisestä sairastumisesta kuntoutuminen tarkoittaa erilaisten toimintatapojen opettelua sellaisessa tilanteessa, jossa sairastumisen myötä elämä on muuttunut perustavalla tavalla. Kuntoutuminen nähdään aktiivisena selviytymiskeinojen opetteluna.

Kuntoutuksen erottaminen palvelumuotona tai järjestelmänä *kuntoutumisen* käsitteestä on tärkeää. Kuntoutuksen määritelmässä korostuu näkökulma, jossa kuntoutus nähdään prosessina, jossa henkilökunta ja kuntoutuja yhdessä pyrkivät tavoitteisiin ja kuntoutujan elämänlaadun parantamiseen. Prosessi nähdään jatkuvana ja säännöllisesti yhdessä arvioitavana vuorovaikutussuhteena, jossa molempien osapuolien, kuntoutujan ja työntekijän, panos on tärkeä. Kuntoutuminen on kuntoutujassa ja hänen suhteessaan ympäristöönsä tapahtuvaa muutosta, jota kuntoutuksen keinoin pyritään ohjaamaan ja edistämään. Kuntoutuminen nähdään siis yksilön muutosprosessina, jota kuntoutuksen keinoin voidaan tukea. Kuntoutumisen ymmärtämisessä on tärkeää nähdä se sellaisena henkilökohtaisena muutosprosessina, jossa kuntoutujan ajatusten, tunteiden ja asenteiden muutoksen myötä tapahtuu muutos myös toimintatavoissa (Koskisuun 2004 24,30). Myös William Anthony (1990, Koskisuun 2004 mukaan) korostaa kuntoutumisen ja kuntoutuksen määritelmien erottamista toisistaan. Kuntoutuminen on sitä, mitä kuntoutajat tekevät itse, sellaista mitä tapahtuu arjessa ja johon voi omalla toiminnallaan vaikuttaa. Kuntoutus on sitä, mitä ammattihenkilökunta tekee tukeakseen kuntoutumista.

1.1. Elämänhallinta kuntoutuksen tavoitteena

Elämänhallinnan käsite nousee vahvasti esille mielenterveyskuntoutuksen määritelmässä (ks. Järvikoski & Härkäpää 1995, Järvikoski, 1998, Järvikoski & Härkäpää 2003; Ojanen 1994). Myös tutkimuksen kohteena olevan nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena on sellaisen itsenäisen elämän ja selviytymisen tukeminen, joka tähtää nuoren oman elämän hallintaan. Elämänhallinnan määrittelemisen on kuitenkin pulmallista - voidaanko elämän ennustamatonta kulkua ylipäättään hallita?

Järvikosken (1998) mukaan tuki itsenäiseen selviytymiseen sisältää toimintakykyä lisääviä menetelmiä, jotka samalla lisäävät asiakkaan hallinnan tunnetta. Toimintakyvyn edistäminen tarkoittaa siis hallinnan tunteen lisäämistä, ja tällöin kuntoutus perustuu kuntoutujan kokemukseen omasta toimintakyvystä, sen vahvistamiseen taitojen harjoittamisen avulla.

Erytyisesti nuoruusiässä elämänhallinnan käsite liittyy vahvasti myös itsenäistymisen ja omatoimisuuden käsitteisiin. Nuoruusikäisen keskeisiä kehityksellisiä tavoitteita on itsenäistyminen ja siihen liittyvä kyky elää erillään vanhemmistaan. Kehitysvaiheen tavoitteena on siis lapsen vähittäinen irrottautuminen lapsuuden ihmissuhteista ja aikuisuuteen liittyvien ihmissuhteiden muodostaminen sekä oman persoonallisen aikuisuuden identiteetin löytäminen (Aalberg 1985). Nuoruus on toisaalta sekä yksilöitymis- että eriytymisprosessi, mutta myös yhteiskuntaan ja sosiaaliseen ympäristöön liittyvä prosessi (Rantanen 2000). Tähän nuoruusiän kehitykseen liittyy myös erilaisten valmiuksien ja taitojen opettelu. Nämä tavoiteltavat valmiudet voidaan katsoa kuuluviksi juuri elämänhallinnan taitoihin, joiden saavuttamista voidaan kasvatuksellisin ja normaalin kehityksen häiriintyessä kuntoutuksellisin keinoin tukea.

Ajatus kuntoutujasta itsenäisenä toimijana, joka pystyy itse arvioimaan, mitä hän tarvitsee ja haluaa sopii hyvin kuntoutuksen määritelmiin (Koskisuu 2004). Tässä ajatustavassa korostuu kuitenkin aikuiselle kuntoutujalle mahdollinen tapa toimia kuntoutuksessakin oman elämänsä haltijana, jolloin hallinta tarkoittaisi lähinnä osallisuutta tai subjektiivista oikeutta tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä. Mielenterveyskuntoutujien ja erityisesti nuoruusikäisten mielenterveyskuntoutujien kohdalla on kuitenkin huomioitava se, etteivät kuntoutujan hallinta- ja pystyvyyskäsitteet omasta itsestään ole useinkaan hyvät. Omaan hallintaan on vaikea uskoa ja psyykinen sairaus voidaan kokea kuin luonnonvoimana, johon vaikuttaminen on vaikeaa tai jopa mahdotonta (Koskisuu 2004). Järvikoski (1996) tuo esille näkökulman, jonka mukaan elämän hallittavuuden romahtaminen voidaan kokea erityisen vaikeaksi siksi, että yhteiskunta korostaa henkilökohtaista hallintaa.

Tämän tutkimuksen toimintaympäristönä olevan kuntoutuskodin yksi keskeinen periaate on asiakaslähtöisyys. Nuorten omat näkemykset omaan kuntoutumiseen ja koko elämään liittyen otetaan huomioon ja nuoria kannustetaan itsenäiseen päätöksentekoon. Näin yhtenä kuntoutuksen päätavoitteena kuntoutuskodin toiminnassa on kuntoutujien hallinnan tunteen lisääntyminen.

Kuntoutuksen näkökulmasta oman elämän hallinnassa kyseessä on enemmänkin suoriutuminen arjesta ja ihmisen rooleihin liittyvistä välittömistä tehtävistä. Näin ajatellen elämänhallinta liittyy läheisesti myös toimintakyvyn käsitteeseen, siihen miten hyvin ihmisen tulee toimia ja mitä taitoja hänellä tulee olla, jotta hän voi hallita arkeaan ja elämäänsä. (Koskisuus 2004).

Erityispiirteenä nuorten psyykkisissä pulmissa aikuisiin nähden on, että nuori ei ole useinkaan ehtinyt hankkia sellaisia arkielämän taitoja, joita aikuisilla jo on. Lisäksi nuoruusiän psyykkisen kehityksen eteneminen vaikeutuu psyykkisen sairauden vuoksi huomattavasti ja esimerkiksi siirtyminen opiskelemaan tai työelämään vaikeutuu. Niinpä psyykkisesti oireilevat nuoret tarvitsevat kuntouttavaa erityistukea sekä sairaudesta toipumiseen ja oireiden hallintaan, että arkielämän taitojen opetteluun ja ikätasaisen kehityksen tukemiseen. (Haarasilta 2003).

1.2. Nuoruusikä ja yhteisöllisyys

Nuoruudessa vertaisryhmän merkitys on erityisen suuri. Nuoret määrittelevät itseään vahvasti vertaiseen ryhmään kuulumisen tai ryhmään kuulumattomuuden kautta, eivätkä niinkään suhteessa aikuisiin, yhteiskuntaan tai työelämään. Nuorilla on vahva tarve kokea osallisuutta, tulla hyväksytyksi, ei kokea toiseutta ja ulkopuolisuutta. Se, millainen kokemus nuoruudessa muodostuu hyväksynnästä ja osallisuudesta, on tärkeää emotionaalisen hyvinvoinnin kannalta, koska ihminen luo omaa todellisuuttaan ja identiteettiään kokemansa perusteella (Törrönen & Vornanen 2002). Nuoruuden itsenäistymisen ja oman identiteetin löytämisen tehtävä on suoritettu vasta kun nuori on korvannut lapsuuden samaistumisiansa uusilla samaistumisilla ikätovereiden avulla. (Erikson 1956).

Nuorisopsykiatriseen kuntoutukseen ei kuitenkaan moni nuori tule liittyäkseen yhteisöön käytännöllisistä syistä. Vappu Karjalainen (2004) näkee, että vaikka kuntoutuksen yhteisöllisyydessä onkin kyse vertaistuesta ja samankaltaisten elämäntilanteiden jakamisesta, ei yhteisöön tuleminen ole nuorille tietoista ja itse valittua. Nuorille osoitetaan ryhmän ja yhteisöllisyyden merkitystä ja vasta myönteisten kokemusten ja palkitsevien onnistumisien myötä nuori voi nähdä myös yhteisön merkityksen tärkeäksi omassa kuntoutumisen prosessissaan.

Ryhmämuotoisessa työtavassa ryhmään kuulumisen tunne, avautuminen, hyväksynnän saaminen, toivon herättäminen ja löytyminen, samankaltaisuuden kokeminen, toisen auttamisen kokemus, ihmissuhdetaitojen oppiminen ja sosiaalinen tuki ovat hoitavia ja kuntouttavia tekijöitä. Ryhmä on erityisen tärkeä silloin, kun luonnolliset sosiaaliset suhteet eivät tuo voimaantumisen kokemusta. Kun kaikkia ryhmään kuuluvia koskevat samankaltaiset ongelmat tai tavoitteet, voi normaaliuden tunteen syntyminen olla tärkeää, ihmisen kokiessa, ettei hän ole ainoa asian kanssa kamppaileva. Ryhmässä voi syntyä toivoa, kun kuulee, miten toiset ovat selviytyneet. (Vilen, Leppämäki ja Ekström 2002).

Julkunen (2002) näkee yhteisöllisyyden mahdollisuutena: yhteisöissä tavoitteena on purkaa entisiä, itselle ja toiselle tuhoisia identiteettejä ja rakentaa uusia. Tarvitaan siis myönteisiä kokemuksia ryhmässä ja vuorovaikutuksessa olosta, mikä voi lisätä luottamusta toisiin ihmisiin ja olla alku toimintakyvyn vahvistumiselle.

2. TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TAUSTA

Tutkimuksen päätavoitteena oli etsiä nuorisopsykiatrisen, sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen yhdistävän toimintamallin perusprosesseja aineistolähtöisesti, ilman etukäteen tehtäviä tarkkoja hypoteeseja tai kysymyksiä. Tavoitteena on ollut etsiä vastausta siihen, miten kuntoutustyöntekijä näkee kuntoutusprosessin, millaisia käsitteitä ja sisältöjä kuntoutustoiminnassa on ja miten ne konkreettisesti toteutuvat ja ilmenevät.

Tarkastelun kohteena ovat ne kuntoutuksen toimintamuodot, joita kuntoutusohjaajat ja muut työntekijät käyttävät päivittäisessä kuntoutustoiminnassa. Tutkimuksen tavoitteena oli lisäksi kuntoutustoiminnan syvällisen ymmärryksen kautta saavuttaa konkreettisia kuntoutuksen laatua parantavia ehdotuksia. Kun nuorisopsykiatrisen kuntoutustoiminta saa selkeämpää sisällönkuvausta ja todelliseen toimintaan perustuvaa käsitteistöä, voidaan tämän pohjalta jatkossa tarkentaa toiminnan sisältöä.

2.1. Tausta

Tutkimus perustuu yksityisessä nuorisopsykiatrisessa kuntoutuskodissa toteutettuihin kuntoutus- ja tutkimusjaksoihin osallistuneiden nuorten kuntoutusprosesseihin. Tätä Kansaneläkelaitoksen järjestämää ja Ammatillinen Kuntoutuskoti OIVA:n toteuttamaa Kelataan –projektia on toteutettu vuosina 2002-2004. Kelataan – projektin monimuotoisen perhekuntoutuksen hanke on 70

vuorokauden mittainen nuorisopsykiatrisen ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen ja tutkimuksen yhdistävä malli. Se on suunnattu 14–25-vuotiaille nuorille mielenterveyskuntoutujille ja heidän perheilleen. Kuntoutujat asuvat kuntoutuskodissa jakson ajan lukuun ottamatta joitakin viikonloppuja. Kuntoutus- ja tutkimusjakso alkaa tutkimuksellisella alkukartoitusjaksolla, johon kuuluvat kuntoutujan vastuuhenkilön, psykiatrin, psykologin ja sosiaalityöntekijän tutkimushaastattelut ja ohjaustapaamiset. Kuntoutuksen osa-alueisiin liittyvät kuntoutustavoitteet nimetään yksityiskohtaisesti. Kuntoutuja saa koko jakson ajan yksilöllisesti räätälöidyn tuen. Kuntoutusjaksoon kuuluvat lisäksi kaksi perheviikonloppua.

Kuntoutustoiminnassa yksilöllinen ohjaus on vahva osa kuntoutuksen prosessia. Kuntoutujan kanssa työskentelevät koko jakson ajan oma vastuuhenkilö, muut kuntoutusohjaajat, psykiatri, psykologi ja sosiaalityöntekijä. Nuoret saavat kuntoutumisensa tueksi yksilöllistä tukea mm. yksilöhaastattelujen, keskustelujen, perhe- ja verkostotapaamisten muodossa. Myös konkreettinen yhdessä toimiminen ja yksilöllinen tuki esimerkiksi arkiaskareissa ovat keskeinen osa kuntoutusta.

Merkittävä osa kuntoutumisen prosessia koostuu erilaiseen yhteiseen toimintaan osallistumisesta. Kuntoutuskodissa ryhmämuotoiseen toimintaan ja yhteisön sosiaaliseen vuorovaikutukseen osallistuminen on päivittäinen ja jatkuva prosessi. Yhteisöasumisen myötä syntyy runsaasti luonnollisia sosiaalisia tilanteita ja näin mm. ikätoverisuhteiden luominen ja harjoittelu on mahdollista. Lisäksi kuntoutus sisältää paljon järjestettyä ryhmätoimintaa. Kuntoutusjakson alussa järjestetään päivittäisiä oppimistuokioita, joiden aiheet liittyvät mm. kuntoutuskodin arkeen ja sääntöihin, kuntoutumiseen, psyykkiseen jaksamiseen, työelämätaitoihin ja moneen muuhun itsenäisen elämän osa-alueisiin. Niiden tavoitteena on toisaalta tärkeän tiedon välittyminen, mutta ensisijaisempaa on ryhmässä toimimisen opettelu. Pienet ryhmät ovat osoittautuneet erinomaisiksi harjoitteluareenoiksi sosiaalisten taitojen opetteluun varten.

Kuntoutusprosessiin kuuluu myös tuettu työharjoittelu tai koulun käynti. Tässä tutkimuksessa tämä ammatillisen kuntoutuksen osuus on jätetty vähemmälle tarkastelulle. Tutkimuksessa on keskitytty kuntoutuskodin arjessa tapahtuvaan nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen ilmenemismuotoihin.

3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tämä tutkimus on aineistolähtöinen tapaustutkimus ja se on toteutettu soveltaen grounded theory – lähestymistapaa. Tässä tutkimuksessa syntyneet kategoriat muotoutuivat jatkuvan vertailun kautta avoimessa vuorovaikutuksessa aineiston kanssa. Luokittelu on perustunut analyysiyksiköiden vertailuun ja vastakkainasetteluun, joita on toteutettu aineiston luokittelussa koko analyysin ajan.

Empiirinen tutkimusaineisto koostuu vuosina 2002–2004 Kansaneläkelaitoksen järjestämään ja Ammatillinen Kuntoutuskoti OIVA Oy:n toteuttamaan monimuotoisen perhekuntoutukseen, Kelataan –projektiin osallistuneiden nuorten kuntoutusprosesseista. Tutkimusaineistoksi koottiin kuntoutuksen aikana syntyneestä kirjallisesta materiaalista *loppulausunnot* ja viikoittaisista keskusteluista laaditut kirjalliset yhteenvedot eli *viikkoraportit*. Tutkittavia aineistokokonaisuuksia on tutkimuksessa yhteensä 26. Nuoret ovat 15-22-vuotiaita ja heistä 16 oli naista ja 10 miestä.

3.1. Aineisto

Tutkimusaineisto koostuu nuorisopsykiatristen kuntoutusjaksojen aikana syntyneestä kirjallisesta materiaalista. Aineistona ovat viikkoraportit ja laaja-alainen lausunto, joka perustuu moniammatillisen työryhmän kuntoutusprosessin aikana tekemiin havaintoihin.

Viikkoraportit ovat viikkokeskustelujen kirjallisia yhteenvedoja, jotka laaditaan heti viikoittaisten keskustelujen jälkeen. Viikkokeskusteluista vastaa työpari ja niiden tavoitteena on käydä läpi kuntoutuksen kulkua sekä psyykkiseen jaksamiseen, vuorovaikutukseen ja tavoitteiden toteutumiseen liittyviä asioita. Viikkokeskusteluissa käydään läpi esille tulleita pulmia ja etsitään keinoja ongelmien kanssa selviytymiseksi. Usein viikkokeskustelussa käydään myös läpi esimerkiksi tulevaa vapaata viikonloppua tai pohditaan muita ajankohtaisia asioita. Viikkokeskusteluista laaditut kirjalliset dokumentit ovat vapaamuotoisempia kuin lausunnot ja niissä kuvataan usein myös sitä, miten nuori on kuvannut kokevansa asioita.

Kelataan –projektin kuntoutustutkimusjakson loppulausunto laaditaan moniammatillisen tiimin yhteistyönä. Sen kirjoittaa nuoren oma vastuuhenkilö. Lausunto sisältää lähtötilanteen kuvauksen, sosiaaliset ja terveydelliset taustatiedot, koulutus- ja työkokemustiedot, yksityiskohtaisen kuvauksen kuntoutuksen kulusta, kuvauksen ammatillisesta kuntoutuksesta ja työharjoittelusta / koulunkäynnistä, kuvauksen perheviikonlopuista ja perhetapaamisista, terveydelliset tiedot sisältäen yhteenvedot psykiatrin ja psykologin tutkimuksista, yhteenvedon ja jatkosuunnitelmat sekä kuntoutujan ja hänen perheensä arvion kuntoutusjaksosta. Lisäksi liitteenä ovat psykiatrin, psykologin ja sosiaalityöntekijän lausunnot. Lausunto on moniammatillisen työn tulos ja yksityiskohtainen kuvaus kuntoutusprosessista ja jatkosuosituksista.

3.2. Menetelmät

Kvalitatiivisen tiedonhankinnan keskeiseksi metodologian tiedonhankinnan strategiaksi voidaan aina katsoa tapaustutkimus, lähes kaikki strategiat käyttävät jollain muotoa lähestymistapanaan tapaustutkimusta. Erot ilmenevät siinä, kuinka tieto hankitaan ja mikä on tutkimuksen kohde (Metsämuuronen 2003)

Tapaustutkija etsii Staken (1994) mukaan toisaalta sitä, mikä on yhteistä ja toisaalta sitä, mikä on ainutkertaista tapauksessa. Yleisesti ottaen tapaus (tai hyvin pieni määrä tapauksia) ei ole yleistettävissä, mutta toisaalta voi olla löydettävissä merkityksellisiä yhteisiä piirteitä.

Tässä tutkimuksessa aineisto koostuu tutkimuksen analysointivaiheeseen mennessä kuntoutusprosessiin osallistuneista tapauksista. Tapaukset voidaan ymmärtää askeleena kohti yleistämistä. Yleistäminen ei kuitenkaan ole tämän tutkimuksen ydintarkoitus, oleellisempaa on tapauksen, ilmiön, prosessin ymmärtäminen.

Yksi tieteellisen tutkimuksen peruslähtökohdista on tietoisuus tieteellisen tiedon erityislaadusta – sen perusteltavuudesta. Tutkimuksen edetessä tutkijan oma vakuuttuneisuus tehdyistä tulkinnoista ilmenee vahvana vasta, kun tulkinnat on saavutettu säännönmukaisella, luotettavalla, tarkalla ja järjestelmällisellä analyysillä. Tulkinnan luotettavuuteen päästään jäljitettävyydellä – on voitava tarkastaa, miten työ on tehty. (Ehrnrooth 1992).

Tämä tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista ja systemaattista kuvausta nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen prosessista. Tässä tutkimuksessa pyritään tarkastelemaan todellisuutta kokonaisuutena ja useista eri näkökulmista. Pyrkimyksenä on laatia konkreettista, elävää ja yksityiskohtaista

todellisuuden tulkintaa. Tutkimus on myös luonteeltaan naturalistista: ilmiötä tutkitaan sen luonnollisessa ympäristössä ilman mitään keinotekoisia järjestelyjä tai pakotteita.

Tavoitteena on tutkia käytäntöä ja paljastaa vallitsevia ilmiöitä nuorten mielenterveyskuntoutujien kuntoutuksessa. Pyrkimyksenä on tiedostaa ja ymmärtää olemassa olevia olosuhteita, prosessia ja sen etenemistä.

3.2.1. Grounded theory

Lähestymistapaa valittaessa tavoitteena oli löytää metodi, joka sopisi sellaisen aineiston analysointiin, jota ei ole liiemmin tutkittu. Lähestymistapojen analysoinnin kautta grounded theory osoittautui tutkimuksen lähtökohtiin ja luonteeseen selkeästi sopivimmaksi. Grounded theoryn valinta tutkimukselliseksi lähtökohdaksi vaikutti vahvasti tutkimustehtävien muotoutumiseen ja niiden tarkentumiseen.

Tutkimuksen menetelmällisenä ohjeistona on käytetty pääasiassa Straussin ja Corbinin (1998) teosta ”Basics of Qualitative Research” ja Straussin (1987) teosta ”Qualitative Analysis for Social Scientists”. Lisäksi perehtyminen tutkimuksiin, joissa on käytetty grounded theory – lähestymistapaa, on auttanut syventämään käsitystä menetelmästä käytännössä.

Grounded theory –lähestymistavan ovat kehittäneet sosiologit Glaser ja Strauss menetelmäksi sellaisille tutkimusalueille, joista ei ole riittävästi tietoa, tai joihin halutaan tuoda uutta näkökulmaa (Glaser & Strauss 1967; Strauss & Corbin 1990; 1998). Strauss ja Corbin (1998; 1990) määrittelevät grounded theoryn ensisijaisesti aineistolähtöiseksi lähestymistavaksi, jossa systemaattinen aineiston keruu ja analyysi toteutuu koko tutkimusprosessin ajan. Metodi, aineiston keruu, analyysi ja lopulta syntyvä teoria ovat jatkuvassa suhteessa toisiinsa. Tutkimus ei perustu aikaisempaan teoriaan, vaan tutkija ryhtyy mahdollisimman avoimesti tutkimukseensa ja antaa teorialle mahdollisuuden tulla esille aineistosta. Päästrategiana on jatkuvan vertailun menetelmä, joka on suunniteltu antamaan analyysiprosessille joustavuutta ja siten auttamaan luovaa teorian muodostusta.

Tässä tutkimuksessa ei pyritty testaamaan aiempaa teoriaa tai sovittamaan aineistoa valmiisiin luokkiin. Nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen alueelta ei ole olemassa tutkimustietoa tai sellaisia malleja tai luokituksia, joita olisi voitu käyttää tämän tutkimuksen aineistossa. Tutkimuksen lähestymistavaksi valitussa grounded theoryssä on myös perusolettamus aineistolähtöisyydestä. Grounded theory – suuntauksen kehittäjistä Barney G. Glaserin tiukasta aineistolähtöisyyden

noudattamisesta poiketen Anselm Strauss sallii tutkimuksen aikana käytettävän teoreettista kirjallisuutta analyysiprosessin edetessä (Strauss & Corbin 1998). Tässä tutkimuksessa teoreettinen tarkastelu on keskittynyt nuorisopsykiatrisen tutkimuksen puuttuessa aikuisia mielenterveyskuntoutujia koskevaan kirjallisuuteen. Kirjallisuutta on käytetty hyväksi lähinnä kategorioiden nimeämisen ja käsitteiden määrittelyn tueksi.

Tutkimuksen perimmäinen tarkoitus on luoda kuvaus nuorisopsykiatrisen, sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen yhdistävästä toiminnasta. Pyrkimyksenä on muodostaa käsitteitä, ymmärtää niitä sekä muotoilla niitä systemaattiseen ja selittävään muotoon. Straussin ja Corbinin mukaan teorian muodostamisessa on kyse juuri tästä (Strauss & Corbin 1998).

Grounded theory –lähestymistapaan kuuluu laadullisen empiirisen materiaalin, analysoinnin, uudelleenanalysoinnin ja keräämisen monivaiheisuus. Aineiston analyysi grounded theory –lähestymistavassa koostuu kolmesta vaiheesta; *avoin koodaus*, *aksiaalinen koodaus* ja *selektiivinen koodaus*. Menetelmää kutsutaan jatkuvan vertailun menetelmäksi. Siinä verrataan koodauksen eri vaiheissa muodostuneita kategorioita ja niiden ominaisuuksia ja ulottuvuuksia toisiinsa. Tavoitteena on myös etsiä yhtäläisyyksiä ja eroja sekä samanaikaisuutta aineistosta. Jatkuvan vertailun kautta saadaan esille aineistossa esiintyvä vaihtelu. (Strauss 1987; Strauss & Corbin 1998).

Grounded theory – lähestymistapaa noudatettaessa kantavana perusajatuksena on ollut, ettei aineistoa pakoteta mihinkään valmiiseen muottiin, vaan aineiston annetaan itse tuottaa sen sisältämät asiat ja merkitykset - annetaan aineiston puhua puolestaan (Strauss & Corbin 1998, 65). Koodauksessa pyrittiin datan yksityiskohtaiseen pilkkomiseen ja jatkuvaan ominaisuuksien vertailuun; tällöin aineistoa ei siis ole käsitelty vain kuvaillen, vaan analyttisesti.

3.3. Tutkimusaineiston analyysi

Koodausprosessin ensimmäisessä vaiheessa koko aineisto luettiin yksityiskohtaisesti läpi, aluksi nopeasti, jotta aineistosta saataisiin kokonaiskuva ja ensimmäiset vaikutelmat voisivat syntyä ja niitä voitaisiin ryhtyä muuttamaan käsitteelliselle tasolle. Vaikka grounded theory –lähestymistavan mukaan heti ensimmäisen koodauksen aikana on tavoitteena käsitteiden löytäminen, todettiin tässä tutkimuksessa tärkeämmäksi luoda alustava kokonaiskuva nopean tarkastelun kautta. Koska aineisto oli entuudestaan tuttu, oli tärkeää löytää aineiston analyysiin sellainen lukutapa, joka eroaa kuntoutuspsykologin työhön liittyvästä lausuntojen ja viikkoraporttien tarkastelusta. Juuri siksi ensimmäinen lukuvaihe oli nopea kokoraishahmotukseen ja tieteellisesti analysoivaan lukutapaan pyrkivä vaihe.

Ensimmäisen lukuvaiheen kautta syntyivät siis ensimmäiset vaikutelmat; aineisto koostuu prosesseista ja niiden osasista, prosessien etenemisen askelista.

Varsinainen koodaus aloitettiin heti ensimmäisen alustavan lukukerran jälkeen. Tässä vaiheessa oli mahdollista verrata ensimmäisiä vaikutelmia tarkemman analyysin tuloksiin. Aineisto on kokonaisuudessaan pitkälle käsitteellistettyä, analysoitua – lausunnot kirjoitetaan tavoitteenaan mahdollisimman pitkälle pohdittu kuvaus kuntoutuksen kulusta. Moni analyysiyksikkö sisälsi jo tapahtuman käsitteellisen kuvauksen. Näin aineiston analyysissä avoin ja aksiaalinen koodaus olivat osittain samanaikaisia tapahtumia.

3.3.1. Avoin koodaus

Avoin koodaus on tutkimuksen avausvaihe, johon voidaan tutkimuksen kuluessa palata. Kehiteltävät käsitteet ovat alustavia. (Strauss 1987, Strauss & Corbin 1998). Tässä tutkimuksessa tutkittavaa ilmiötä koodattiin mahdollisimman vapaasti ja rennosti käsitteiksi. Käsitteet, niiden ulottuvuudet ja yhteydet muodostuivat aluksi ehdotelmanomaisiksi ja hypoteettisiksi. Tässä vaiheessa on pyritty pitämään mielessä sen, että aluksi ilmiöt voivat olla väärin tulkittuja. Tärkeää oli säilyttää luottamus siihen, että myöhemmin käsitteiden pätevyyttä koeteltaessa selviää, mitkä käsitteet toimivat ja millä tavoin. Avoimessa koodauksessa aineiston analyysin periaatteena on ollut analysoida aineistoa yksityiskohtaisesti vastakohtana yleiskatsaukselliselle lähestymistavalle.

Avoimessa koodauksessa etsitään aineistosta keskeiset prosessia kuvaavat kategoriat eli luokat ja näille pääluokille alakategoriat (Strauss & Corbin 1998). Aineiston analyysin avoimen koodauksen vaiheessa etsittiin kirjallisesta aineistosta sen käsitteellistämiseksi analyysiyksiköitä, jotka kuvaavat kuntoutuksen kulkua ja prosesseja. Koodaus on perustunut kirjallisen materiaalin pilkkomiseen osiin siten, että yksi analyysiyksikkö on sisältänyt aina yhden lausunnon tai viikkoraportin ilmaisun tai ajatuskokonaisuuden. Kirjallisessa aineistossa merkittiin alleviivaamalla ne analyysiyksiköt, jotka kuvasivat kuntoutuksen kulkua, sisältöä ja tapahtumia. Tämän jälkeen nämä analyysiyksiköt tiivistettiin lyhyempään käsitteellistettyyn muotoon ja ne kirjattiin kuntoutujakohtaisiin sähköisiin asiakirjoihin, jotka toimivat memojen, eli analyysiasiakirjojen kirjoittamisen kenttänä. Käytännössä juuri memojen kirjoittaminen oli tie käsitteiden ja kategorioiden syntyyn. Memot toimivat ensinnäkin vapaan assosioinnin kenttänä. Tavoitteena oli kirjoittaa vapaasti assosioiden, kielellisestä tarkkuudesta tai oikeaa psykologista / psykiatrista käsitteistöä tavoittelematta antaa ajatusten vapaasti kulkea ja sitä kautta antaa aineiston puhua.

Kuntoutujakohtaisista asiakirjoista analyysiyksiköt siirrettiin erilliseen asiakirjaan, joissa ne asetettiin alustavien kategorioiden alle. Nimeämisen prosessissa on vertailtu analysoitavan aineiston analyysiyksiköitä toisiinsa. Käsiteryhmiä yhdistelemällä on luotu kategorioita käsitteiden samankaltaisuuden pohjalta. Tässä vaiheessa kategoriat nimettiin alustavasti. Tämän avoimen koodauksen vaiheen kategorisointi kohdistui ilmiöiden toiminnallisten kategorioiden nimeämiseen ja tarkasteluun ja pyrkimyksenä oli tuottaa mahdollisimman konkreettisia ilmaisuja aineistosta nousseille ilmiöille.

Tekstikatkelmien nimeämisessä on käytetty avuksi myös kysymysten esittämistä näille havaintokohteille. Jatkuva sisäisten kysymysten esittäminen prosessin aikana on auttanut keskeisten ongelmien ja prosessien - ydinkäsitteiden - huomaamisessa. Aineiston osalle on siis esitetty kysymyksiä ja pohdinnan ja analysoinnin kautta niihin on etsitty vastauksia. Tyypillisiä aineistolle ja sen osalle esitettyjä kysymyksiä ovat olleet mm: Mitä tässä tapahtuu? Kuka toimii? Mitä ilmiötä tai tapahtumaa tämä ilmaisu kuvaa? Mitä tästä ilmiöstä seuraa?

Jatkuvan vertailun ja kysymysten esittämisen syventämiseksi ja perusteellisemmaksi toteuttamiseksi alustavasti nimetyt kategoriat kirjattiin lapuille ja kaikki analyysiyksiköt konkreettisesti leikattiin ja liimattiin näiden kategorioiden alle. Näin mahdollistui aineistosta nousseiden kategorioiden kokonaisvaltainen hahmottaminen ja työstäminen.

Strauss ja Corbin (1998) korostavat, että kategoriat koostuvat aina erilaisista ominaisuuksista, jotka sisältävät ulottuvuuksia. Kategorioiden ominaisuuksia on tarkasteltu vapaana assosiointina memoissa. Ulottuvuuksien tarkastelu tapahtui vasta tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa, lähinnä aksiaalisen koodauksen aikana. Strauss ja Corbin tuovatkin esille, että kategorioiden ulottuvuudet voivat tarkentua vähitellen koodauksen aikana.

Oronan (1997) mukaan tutkija ei ole täysin selvillä tutkimuksen etenemisen prosesseista, jollei hän kykene kuvaamaan niitä myös kaaviokuvien avulla. Tässä tutkimuksessa kaavioita on käytetty analyysiprosessin tukena siten, että niiden tavoitteena oli käsitteiden välisten suhteiden integrointi. Tässä vaiheessa ennakkoluulottomuus ja rohkeus auttoivat analyysin eteenpäin viemistä. Käsitekarttoja laadittiin heti ensimmäisen alustavan käsitteistön synnyttyä, siitä huolimatta, että nämä ensimmäiset käsitteet eivät tuntuneetkaan kuvaavan tarkasti koko prosessia. Käsitekarttojen laatimisen ja uudelleenlaatimisen myötä käsitteiden nimeäminen tarkentui ja niiden väliset suhteet alkoivat muodostua.

Memojen laatimisen ja jatkuvan kysymysten esittämisen sekä käsitekarttojen kautta prosessi eteni avoimesta koodauksesta aksiaaliseen koodaukseen.

3.3.2. Aksiaalinen koodaus

Aksiaalinen koodaus on analyysin toinen vaihe. Grounded theoryn perusajatuksena on, ettei yksityiskohtaisinkaan datan tutkiminen saa olla liian jäykkä ja staattista, vaan enemmänkin vapaa ja luova prosessi, jossa analyysi liikkuu eri koodaustyyppien välillä (Strauss & Corbin, 1998, 58). Näin myös tässä tutkimuksessa avoimen koodauksen ja aksiaalisen koodauksen välillä tapahtui jatkuvaa liikehdintää.

Aksiaalisessa koodauksessa pyrkimyksenä on ollut avoimessa koodauksessa syntyneiden kategorioiden tarkentaminen. Aineistoa on koodattu systemaattisesti ja kategorioittain ja näin koodimenetelmän pysyvyyttä ja yhtäpitävyyttä aineiston kanssa on tarkasteltu mahdollisimman intensiivisesti ja jatkuvasti prosessin aikana.

Aksiaalisessa koodauksessa tavoitteena on ollut tarkentaa avointa koodausta ja pyrkiä spesifioimaan kategorioiden ja alakategorioiden välisiä suhteita. Myös käsitteiden välisiä tarkkoja ominaisuuksia, samanaikaisuuksia, rajoituksia ja ehtoja on tarkasteltu. Tässä vaiheessa vahvistuivat nimet toiminnallisten kategorioiden yläkategorioille. Aksiaalinen koodaus on tutkimusprosessin aikana edennyt, kuten avoinkin koodaus, esittämällä aineistoa koskevia kysymyksiä ja vertailemalla aineiston osasia toisiinsa.

Aksiaalisessa koodauksessa Strauss ja Corbin (1998, 127-135) ohjaavat käyttämään koodausparadigmaa. Tarkoituksena on ymmärtää analyysissä se, että ilmiö sisältää kolme komponenttia, joiden mukaan koodaus aksiaalisessa vaiheessa etenee. Tarkastelun kohteena ovat ensinnäkin ne olosuhteet ja tilanteet, joissa ilmiö tapahtuu. Lisäksi tarkastellaan toimintaa, eli niitä tapahtumia, jotka näissä olosuhteissa ilmenevät ja kolmanneksi niitä tapahtumia, jotka ilmenevät toiminnan seurauksena (tai myös ne tilanteet, joissa toimija ei ole kyennyt vastaamaan tilanteisiin toiminnalla).

Tässä tutkimuksessa koodausparadigmaa käytettiin tueksi tutkimuksen aksiaaliseen koodaukseen syventämään näkemystä ilmiöstä; sen olosuhteista, itse tapahtumasta ja sen seurauksista. Esimerkiksi analyysiyksikkö: ”tulevat ahdistavat tilanteet käydään läpi etukäteen” voidaan kuvata:

olosuhteet: ilmiö tapahtuu ennen tulevaa tilannetta

ilmiö tai tapahtuma: ahdistus tietyissä tilanteissa

tapahtuman seuraukset: läpikäyminen yhdessä

Tämän menetelmän avulla saavutettiin lähinnä varmuutta ilmiön sisällölle ja näin kategorioiden nimeäminen oli varmemmalla pohjalla. Koodausparadigmaa käytettiin ilmiöiden tarkastelussa myös kuntoutuksen ja kuntoutumisen ilmiöiden erottelussa.

Aksiaalisen koodauksen toteuttamisessa jatkettiin edelleen avoimessa koodauksessa aloitettua ”käsityötä”, jossa seinälle paperilapuille kirjatut analyysiyksiköt etsivät tutkijan käsissä paikkaansa ja kategorioiden nimet samassa prosessissa tarkentuivat. Tässä vaiheessa myös kategorioiden ryhmittäminen vakaasti ylä- ja alakategorioiksi muotoutui ja kategoriat yhdistyivät. Tavoitteena oli saada syntyneet kokonaisuudet mahdollisimman tiiviisti kategorioihin siten, että ne muotoutuvat toinen toisensa pois sulkeviksi luokiksi.

3.3.3. Selektiivinen koodaus

Koodauksen kolmantena vaiheena Strauss ja Corbin tuovat esille *selektiivisen koodauksen*, jossa pyritään yhtenäistämään kategorioita spesifioimalla niiden väliset suhteet. Tämän tutkimusprosessin viimeisessä koodausvaiheessa on pyritty siis suhteuttamaan muut kategoriat yläkategorioihin. Selektiivisellä koodauksella on tähdätty aineiston ytimen löytämiseen, kategorioiden yhdistämiseen. Aineiston analyysi on samankaltaista kuin aksiaalisessakin koodauksessa, mutta se tapahtuu abstraktimmalla tasolla. Koodauksessa selvitetään aineistosta syntyneen tarinan kulku, yhdistetään kategoriat yläkategorioiden ympärille. (Strauss & Corbin, 1998).

Selektiivisen koodauksen vaiheessa pyrittiin järjestelmällisesti ja mahdollisimman syvästi ymmärtämään löytyneitä käsitteitä ja niiden todellista ilmenemistä. Yläkategoriat tarkentuivat ja niiden yhteys kaikkia kategorioita yhdistävään ydinkategoriaan muotoutui. Kategorioiden nimet koko prosessissa on pyritty laatimaan sellaisiksi, että ne kuvaavat kyseistä ilmiötä mahdollisimman tarkasti ja konkreettisesti. Käsitekartat muotoiltiin, tarkennettiin ja täsmennettiin kategorioiden nimien ja niiden välisten suhteiden osalta. Jatkamalla kategorioiden välisten suhteiden pohdintaa ja analysointia, laadittiin yhtenäinen malli tutkittavasta kohteesta, nuorten mielenterveyskuntoutujien kuntoutustoiminnasta. Straussin ja Corbinin (1998) mukaan tässä vaiheessa voidaan siirtyä tuotetun käsitteellisen rakenteen tarkasteluun deduktiivisesti, aiemmin tuotettujen teorioiden pohjalta. Esiin tulleita kategorioita tarkasteltiin kirjallisuudesta löytyneiden huomioiden perusteella ja kategorioista kaksi nimettiin uudelleen kirjallisuudesta löytyneiden käsitteiden kautta. Aineistoa koodattaessa tehtiin tulkintoja, joiden kautta tulosten järjestelmällinen esittäminen ja mallin muodostaminen oli mahdollista.

Saturaatiolla eli kylläntymisellä tarkoitetaan aineiston keruun jatkamista niin kauan, kunnes tutkija voi olla varma, ettei uusia kategorioita löydy (Strauss 1987; Strauss & Corbin 1998). Kaikilta Kelataan –projektiin osallistuneilta nuorilta pyydettiin kirjallinen lupa (liite) kusuntojen ja muun kirjallisen materiaalin käyttämiseen tutkimusaineistona. Osalle kuntoutujista lähetettiin tutkimuslupapyyntö kirjeenä, osalle se annettiin luettavaksi ja palautettavaksi seurantakäynnin yhteydessä ja tutkimuksen aloitusvaiheessa kuntoutuksessa olleilta lupa pyydettiin henkilökohtaisesti. Lupia saatiin vähitellen ja sitä mukaa lausuntoja lisättiin analysoitavaan aineistoon. Kun aineistokokonaisuuksia oli yhteensä 19, jäi vielä seitsemän lausuntoa odottamaan. Nämä lausunnot saatiin analyysiin mukaan, kun 19 aineistokokonaisuuden osalta kategoriat olivat hahmottuneet.

Seitsemän uuden aineistokokonaisuuden myötä aikaisemmin syntyneet kategoriat vahvistuivat. Saturaatiota ei myöskään voitu jatkaa, koska aineistoa ei ollut enempää. Joitakin syventäviä lisäteemoja löytyi, mutta uusia kategorioita ei löytynyt, joten tutkimusprosessi tältä osin saatiin loppuun.

4. TULOKSET

Tulokset esitetään siten, että aluksi esitetään kuntoutuksen kategoriat vuokaavion muodossa, ja tämän jälkeen esitetään tarkempi kuvaus keskeisistä kuntoutuksen kategorioista ja niiden alakategorioista. Taulukoiden muodossa on esitetty esimerkkejä kuntoutuksen toiminnallisten alakategorioiden analyysiyksiköistä.

4.1. Kuntoutuksen ydinprosessit

Kuntoutuksen kategoriat viittaavat niihin keskeisiin toimintamuotoihin, joita kuntoutuksen aikana toteutetaan. Seuraavassa vuokaaviossa on esitetty tutkimuksen perusteella syntyneet pääkategoriat, niiden alakategoriat ja kuntoutuksen toiminnalliset kategoriat.

KUVIO 1. Kuntoutuksen kategoriat

4.1.1. Muutokseen haastaminen kuntoutuksessa

Aineistosta nousivat vahvasti esille sellaiset toimintamuodot, jotka tukevat kuntoutumisen etenemistä ja tähtäävät muutokseen. Näiden toimintamuotojen yläkategoriaksi nimettiin *muutokseen haastaminen*. Muutokseen haastamisella tarkoitetaan niitä kuntoutuksen vuorovaikutuksellisia interventioita, jotka tukevat tunnekokemusten, selviytymiskeinojen, muutosten ja myönteisten tapahtumien sekä käyttäytymisen syy- ja seuraussuhteiden ymmärtämisestä ja käsittelystä.

Muutokseen haastaminen toteutuu kuntoutujien ja työntekijöiden välisessä kommunikoinnissa; se on välitöntä palautetta ja vuorovaikutusta erilaisissa arkielämän tilanteissa sekä viikkokeskusteluissa, sovituisissa yksilökeskusteluissa ja muissa henkilökohtaisissa tilanteissa toteutuvaa muutokseen tähtäävää vuorovaikutusta.

Koskisuun (2004) mukaan mielenterveyskuntoutuksessa muutokseen haastamisessa keskeistä on välittää kuntoutujalla työntekijän omaa uskoa siihen, että muutos on mahdollista. Myös havaitun muutostarpeen esille tuominen ja osoittaminen kuntoutujalle voi olla muutokseen haastamista.

Muutokseen haastamisen alakategoriaksi nimettiin *pysäyttäminen itsetutkiskeluun*. Kuntoutuksessa tapahtuu erilaista pysäyttämistä ongelmien, tunteiden, tapahtumien, menneisyyden ja tulevaisuuden kysymysten äärelle. Nuoruusiän kehitystehtävissäkin on pitkälti kysymys pysähtymisestä ja siitä, että uskaltaa asettua oman tilanteen pohtimiseen ja samalla myös tulevaisuuden suunnitteluun oman elämän kokemusten pohjalta.

Itsetutkiskeluun pysäyttämisen ensimmäinen toiminnallinen alakategoria on *osoittaminen*. Osoittamisella tarkoitetaan kuntoutustyöntekijän havaintojen ilmaisemista nuorelle. Osoittamista tapahtuu sekä jatkuvassa arjen vuorovaikutuksessa että sovituisissa henkilökohtaisissa keskusteluissa. Osoittamalla tilanteiden syy- ja seuraussuhteita, vaihtoehtoisia toimintamalleja, tukemalla nimeämään tunnekokemuksia ja yleensäkin pohtimalla asioita ja tapahtumia nuoren kanssa yhdessä pyritään siihen, että nuori voi rakentaa totuudenmukaista kuvaa itsestään ja ympäristöstään.

”Keskustelussa nuori ottaa heti roolin: ensin asiallisen, puhuu kirjakieltä, sitten huumoria ja hauskuuttajan roolia ja vertauskuvia. Yrittää myös hieman ivallisesti kommentoida ohjaajien puheita. Kerrotaan tunnelma, että tulee vaikutelma, että jännittää tätä tilannetta. Tähän reagoi ensin hiljaisuudella ja sitten kuitenkin tunnistaa itsessään sen, että on jännittynyt ja ahdistaa kun täytyy puhua tunnekokemuksistaan. Annetaan palautetta, että etäisyydestä ja rooleista huolimatta

kyennyt tunnekokemuksiaankin lähestymään ja ainakin näkemään, että se on vaikeaa.”
(viikkoraportti)

Myönteinen palaute on osoittamisen alakategoria. Myönteinen palaute osoittautui omaksi alakategoriakseen, vaikka se sisältääkin samankaltaisia elementtejä, kuin myöhemmin esiteltävä kannustaminen. Myönteinen palaute on kuitenkin selkeästi osoittavaa, mutta muusta osoittamisesta se eroaa siinä, että keskeistä on joko välittömästi tilanteessa tai jälkikäteen osoittaa kuntoutumisen kannalta myönteinen tapahtuma, toiminta tai muutos.

Suurin osa aineistossa esiintyneistä myönteisen palautteen asiakokonaisuuksista oli avoimuudesta annettua palautetta; tunteiden osoittamisen, nimeämisen, keskusteleavuuden ja kokemusten kuvaamisen onnistumista koskevaa palautetta. Aineistossa esiintyi myös myönteisen palautteen antamista hyvien selviytymiskeinojen löytämisestä ja myönteisten muutosten osoittamista.

”Vaikka nuori ei ääneen pystynyt nimeämään oman kuntoutumisen etenemistä, niin keskustelujen avulla pystyttiin nuorelle tuomaan konkreettisesti esiin eteenpäin menneitä asioita.”
(loppulausunto)

Toinen pysäyttämisen alakategoria, *läpikäyminen* on koettujen tilanteiden ja tunnekokemusten läpi käymistä henkilökohtaisissa keskusteluissa. Aikaisempia tilanteita ja esimerkiksi ahdistavia elämäkokemuksia käydään läpi ja pyritään erittelemään kokemusten herättämiä tunteita ja ajatuksia. Läpi käytävät asiat voivat olla kuntoutuksen aikana tapahtuneita kokemuksia ja tapahtumia tai aikaisempiin elämänvaiheisiin liittyviä tapahtumia.

”Pohtii omaa erilaisuuttaan suhteessa joihinkin ikäisiinsä kavereihin. Puhuttu viime vuosina tulleista ongelmista ja miten niistä johtuen on joutunut luopumaan monista asioista.”
(viikkoraportti)

Kolmantena pysäyttämisen alakategoriana *perusteleminen* sisältää kuntoutuksen toiminnan, sääntöjen ja rajoitusten sekä kuntoutuksen tärkeyden perustelua nuorelle. Perustelun tavoitteena on tukea nuorta ymmärtämään oma tilanteensa ja näkemään kuntoutus tarpeellisena ja asioita eteenpäin vievänä toimintana. Suuri osa perustelusta on sääntöjen ja rajoitusten kertaamista ja

niiden merkityksen osoittamista. Näin ollen perusteleminen on vahvasti yhteydessä myöhemmin esiteltävään sopimisen kategoriaan.

”Nuoren kanssa käytiin tiiviisti keskusteluja kuntoutuksen ensisijaisuudesta ja vähitellen nuori pystyi alkua paremmin sopimaan omista menoistaan ja näkemään kuntoutukseen sitoutumisen merkityksen tärkeäksi.” (loppulausunto)

Muutostilanteissa perustellaan muutosta ja käydään läpi, mitä se sisältää. Tällainen perustelu on yhteydessä orientoimisen kategoriaan.

TAULUKKO 1. Itsetutkiskeluun pysäyttämisen toiminnalliset kategoriat

osoittaminen	läpi käyminen
vastuun osoittaminen omista teoista	tilanteen läpi käyminen; tunteet, ajatukset, toiminta
suora palaute epäsiisteystä	mietitään jälkikäteen hyvät asiat
jaksamisen realisointi	keskusteluissa oman tilanteen tunnistaminen ja itsetuntemus
tilanteiden toimintamallien osoittaminen	käydään läpi ongelmatilanteet
toiminnan seurausten osoittaminen	aikaisempien tilanteiden läpikäyminen ja pohtiminen jälkikäteen
oman toiminnan merkityksen osoittaminen	yhteisössä olemisen herättämät tunteet käydään läpi
osoitetaan, miten omalla käyttäytymisellä on vaikutusta	ahdistavat tilanteet käydään läpi
tuodaan esille henkilökunnan kokemukset jaksamisen vaihtelusta	kuntoutuksen ajan läpikäyminen
käyttäytymisen syy- ja seuraussuhteiden analysointi ja miettiminen	käydään läpi tilanteisiin johtaneita syitä
osoitetaan suoraan pulmakohtia	tilanteisiin liittyvien tunnekokemusten analysointi
oman toiminnan merkityksen osoittaminen	
autetaan nimeämään tunteita, annetaan sanoja vaihtoehtoiksi	
perusteleminen	
perustellaan toimintaa	
perustellaan miksi on sääntöjä ja rajoituksia	

<p>painotetaan kuntoutuksen loppuun saattamista</p> <p>kuntoutuksessa olemisen tärkeyttä perustellaan</p> <p>kuntoutuksen ensisijaisuutta perustellaan</p> <p>muutostilanteissa perustellaan muutosta</p>

TAULUKKO 2. Osoittamisen alakategoriana myönteisen palautteen antaminen

myönteisen palautteen antaminen
myönteisen palautteen antaminen aktiivisuudesta toiminnassa
palaute vastuullisuudesta
palaute hyvästä vuorovaikutuksesta
välitön palaute tunteiden nimeämisestä
myönteinen palaute keskusteleavuudesta
palaute tunteen osoittamisesta
myönteinen palaute tunteiden tunnistamisesta
osoitetaan, että on osannut kuvata kokemuksiaan hyvin
välitön palaute onnistumisista
pientenkin edistysaskeleiden osoittaminen välittömästi
palaute luottamuksen pitämisestä
palaute ahdistuksen käsittelykeinojen löytämisestä
konkreettisesti esille eteenpäin menneet asiat

Muutokseen haastamisen toiseksi alakategoriaksi nousi *kannustaminen*. Kannustaminen on rohkaisevaa puhetta ja innostavaa keskustelua. Kannustamisessa vahvimmin nousee esille avoimuuteen kannustaminen. Tällöin korostuu keskustelevuuteen, omaan ajatteluun ja omien mielipiteiden sanomiseen ja tunteiden näyttämiseen. Paljon esiintyy myös kannustamista ja rohkaisua luottamukseen ja tunteiden näyttämiseen.

”Puhuttiin siitä, että on oma itsensä, eikä näyttele. Tuin myös siihen, että juttelee ohjaajien kanssa aina, kun siltä tuntuu. Nuori toivoi, että ohjaajat tulisivat häneltä kysymään, koska kynnys tulla itse

on korkea. Sanoin myös, että on tärkeää, että kertoo omasta olostaan ohjaajille, jotta ohjaajatkin tietävät, mihin voimavarat aina riittävät.” (viikkoraportti)

Kannustaminen on myös toimintaan kannustamista, jolloin esille nousee rohkaisu itsenäiseen toimintaan ja tehtävien loppuun saattamiseen.

TAULUKKO 3. Kannustamisen toiminnalliset alakategoriat

avoimuuteen kannustaminen
<p>tuetaan omien todellisten tunteiden esille tuomiseen</p> <p>rohkaistaan tuomaan esille kielteisiäkin tunteita</p> <p>tuettu tulemaan itse pyytämään aikaa keskusteluun</p> <p>tuetaan käyttämään puhetta keinona</p> <p>tuetaan omana itsenä olemiseen</p> <p>rohkaistaan sanomaan asioita omin sanoin</p> <p>tuettu kertomaan, kun väsynyt eikä jaksa</p> <p>tuettu puhumaan ahdistuksen tullessa</p> <p>tuettu keskustelemaan mieltä painavissa asioissa</p> <p>annettu tilaa ja aikaa todellisten tunteiden esille tulemiseen</p> <p>tuetaan sanomaan oma mielipide</p> <p>rohkaistuu oman tilanteen pohtimiseen</p>
toimintaan kannustaminen
<p>kannustetaan viemään asiat loppuun</p> <p>tuettu ottamaan yhteyttä ystäviin</p> <p>rohkaistaan tehtävien loppuun saattamisessa</p> <p>tuettu sietämään vähemmän kiinnostavia asioita</p> <p>tuettu sietämään paikallaan oloa</p>

Kolmas muutokseen haastamisen alakategoria on *ennakoiva selviytymisen tukeminen*. Tällä tarkoitetaan erilaisten selviytymiskeinojen etsimistä yhdessä ja tulevien tilanteiden ennakoimista. Se

on toimintamallien suunnittelua ja mahdollisten tulevien tunnekokemusten läpi käymistä etukäteen. Keskusteluissa ennakoivan selviytymisen tukemisen toimintamuodot ovat vahvasti yhteydessä läpi käymisen ja myös osoittamisen kategorioihin. Läpikäymisen ollessa aikaisempien kokemusten muistamista, ovat ennakoivan selviytymisen tukemisen toimintamuodot tulevaisuuteen suuntaavaa toiminnan mallintamista. Esimerkiksi jokin ahdistava tilanne menneisyydessä voi vaatia läpikäymistä ja tämän pohjalta voidaan etsiä uudenlaisia sisäisiä selviytymiskeinoja tuleviin vastaaviin tilanteisiin.

Ennakoivan selviytymisen tukemisen ensimmäisenä alakategoriana on *sisäisten selviytymiskeinojen etsiminen*. Se tähtää yleisen toimintamallin muutokseen ja siinä käytetään hyväksi myös aikaisempaa läpikäymistä ja onnistumisen kokemuksia. Sisäisten selviytymiskeinojen etsiminen voi olla esimerkiksi nuoren kanssa yhdessä tapahtuvaa pohdintaa siitä, millaisin keinoin tulevista ahdistavista tilanteista voi selvitä tai miten ahdistusta ja jännittyneisyyttä voi sietää ja lievittää. Keskeistä aineiston perusteella on myös pohtia nuoren kanssa yhdessä erilaisia keinoja ahdistuksen purkamiseen ja miettiä vaihtoehtoisia selviytymisen keinoja. Myös toiveikkuuden ylläpitäminen ja myönteisten asioiden etsiminen tuleviin tilanteisiin on keskeistä tässä muutokseen haastamisen muodossa.

Toinen alakategoria, *orientoiminen* tarkoittaa tässä aineistossa konkreettista tilanteiden ennakointia. Se sisältää tulevien tilanteiden konkreettisten toimintojen suunnittelua ja tulevien tapahtumien sekä mahdollisten muutosten läpi käymistä. Näin toimitaan erityisesti silloin, kun nuori on tuonut esille jonkin tietyn tilanteen tai tulevan tapahtuman, joka aiheuttaa ahdistuneisuutta. Orientoiminen voi kohdistua esimerkiksi asiointiin, retkeen tai palaveriin.

TAULUKKO 4. Ennakoivan selviytymisen tukemisen toiminnalliset kategoriat

selviytymiskeinojen etsiminen	orientoiminen
ratkaisujen miettiminen eri tilanteisiin ennakkoon	käydään tarkkaan läpi tuleva tilanne
etsitään keinoja jännittämiseen	kerrotaan etukäteen miten tullaan toimimaan
etsitään keinoja ahdistavista tilanteista selviytymiseen	suunnitellaan ja sovitaan toiminnasta
keinojen miettiminen ahdistuksen sietämiseen ja siitä selviytymiseen	yksityiskohtainen päivittäinen etenemissuunnitelma
keinot, miten ristiriidoista selvittää	aikataulut käydään läpi
	asioinnin suunnittelu yhdessä

miten ristiriitoja voisi ehkäistä ennalta	tulevan palaverin läpi käyminen
ahdistuksen purkukeinojen miettiminen	retkisuunnitelmat etukäteen yhdessä läpi
etsitään syitä, miksi herätä aamulla	myös mahdolliset muutokset käydään läpi
tuetaan tuomaan tunteita esille jo ennen vaikeaa tilannetta	konkreettiset suunnitelmat ja toimintamallit mietitään etukäteen
etsitään toimintamalleja ja vaihtoehtoja tuleviin tilanteisiin	
etsitään myönteisiä asioita tuleviin tilanteisiin	

Muutokseen haastamisen toimintamuotoja voi tulla esille limittäin esimerkiksi vain yhden keskustelun aikana. Esimerkiksi kuntoutujan kanssa voidaan *käydä läpi* aikaisempaa ahdistusta herättänyttä tilannetta ja sen pohjalta luoda uusia toimintamalleja *etsimällä sisäisiä selviytymiskeinoja* tuleviin tilanteisiin. Näitä selviytymiskeinoja voidaan yhdessä nuoren kanssa soveltaa todellisen tulevan tilanteen suunnitteluun, eli *orientoida* nuorta. Ohjaaja voi *osoittaa* nuorelle aikaisemman käyttäytymisen syy- ja seuraussuhteita, ja *kannustaa* häntä keskustelun aikana kuvaamaan kokemuksiaan avoimemmin ja *antaa myönteistä palautetta*.

4.1.2. Ohjaus kuntoutuksessa

Ohjaus on yksilöllistä tuettua toimintaa, joka koostuu yhdessä tekemisestä ja opastamisesta sekä ja suoraa puuttumista, joka koostuu rajoittamisesta ja velvoittamisesta.

Ohjaus tähtää omatoimisuuteen ja vastuullisuuteen. Ohjaustilanteissa nuorelle annetaan vastuuta toiminnan toteuttamisesta, eikä asioita tehdä nuorten puolesta. Kuntoutujalle tarjotaan erilaisia toiminnan mahdollisuuksia ja rohkaistaan niitä käyttämään.

Ohjauksen alakategoriana *tuettu toiminta* on konkreettista yhdessä tekemistä, sekä ohjeiden ja neuvojen antamista, joka on nimetty opastamiseksi. *Yhdessä tekemisen* tavoitteena on tukea nuorta oppimaan toiminnan ja kokemuksen kautta erilaisia elämässä tarvittavia, esimerkiksi arkiaskareisiin tai asiointiin liittyviä taitoja. Yhdessä tekemisen kategoriaan kuuluvat myös tutustumiskäynnit esimerkiksi oppilaitoksiin ja muihin jatkosuunnitelmien kannalta keskeisiin paikkoihin yhdessä nuoren kanssa. *Opastaminen* on näihin taitoihin liittyvien ohjeiden ja neuvojen antamista. Opastaminen on myös terveellisiin elämäntapoihin liittyvää neuvomista, esimerkiksi ehkäisyyn tai alkoholin käyttöön liittyvissä asioissa.

TAULUKKO 5. Tuetun toiminnan toiminnalliset alakategoriat

yhdessä tekeminen	opastaminen
asioinnissa tukena ja mukana	vaihe vaiheelta neuvotaan kotiaskareet
vaikeat tilanteet kohdataan yhdessä	neuvominen arkiaskareissa
kotiaskareiden tekeminen yhdessä	annetaan ohjeita ja neuvoja käytännön asioista selviytymiseen
jatkuvasti tukena toiminnassa	etukäteen käydään läpi vastuuvuoron asiat
saattaja aluksi mukana kaikessa	selkeät ohjeet yksi vaihe kerrallaan
sovitut asiat yhdessä kalenteriin	käyty läpi ehkäisyasioita
liikkuminen julkisilla välineillä aluksi yhdessä	alkoholin käytön vaikutuksista puhutaan
nuorten välien selvittäminen yhdessä	
raha-asioden järjestäminen yhdessä	
tutustuminen jatkopaikkoihin	

Yhdessä tekeminen ja opastaminen tapahtuvat useimmiten samanaikaisesti; esimerkiksi linja-automatka kuljetaan yhdessä ja tarpeen mukaan neuvoen.

”Nuoren kanssa suunniteltiin yhdessä aikataulut ja reitit terapiaan. Juuri bussilla liikkuminen oli vaikeaa aikaisemminkin. Ohjaaja oli mukana matkalla, katsottiin kortin käyttäminen, missä bussiin nousta ja missä pois. Bussimatka meni hyvin ja sanoi menevänsä ensi kerralla yksin.”
(viikkoraportti)

Yksilölliset ratkaisut toimintamalleihin osoittautuivat aineiston perusteella tyypillisiksi opastamisessa. Esimerkiksi jos nuorella todettiin ohjeiden ymmärtämisen vaikeutta, sovittiin kuntoutustyöryhmässä, että ohjeet annetaan vaihe vaiheelta ja mahdollisimman selkeästi. Lisäksi keskustelujen jälkeen varmistetaan ohjeiden ja asioiden ymmärtäminen kysymällä, miten nuori on asian itse ymmärtänyt.

Tuetun toiminnan lisäksi ohjaukseen kuuluu *suora puuttuminen*. Kuntoutuskodin toimintaperiaatteena oleva asiakaslähtöisyyden periaate edellyttää kunnioittavaa kohtaamista. Kuntoutuksen aikana syntyy paljon tilanteita, joissa sanallinen rajoittaminen on kuitenkin tarpeen. Kuntoutuskodin toiminnassa suora puuttuminen *rajoittamisena* ja *velvoittamisena* on sanallista

ohjaamista ja poikkeustilanteisiin puuttumista. Rajoittaminen on sääntörikkomuksiin ja esimerkiksi väkivallan uhkatilanteisiin puuttumista, kielenkäyttöön puuttumista ja päivärytmin ylläpitämiseen tukemista. Velvoittaminen liittyy usein tilanteisiin, joissa nuoren kanssa neuvotellaan kuntoutuskodin tai omien asioiden hoitamiseen liittyvistä velvollisuuksista ja aikatauluista tai toimintaan osallistumisesta.

”Oivaan takaisin tulon ajasta ”väännettiin taas kovasti kättä”, olisi halunnut välttämättä tulla vasta klo 11.00 Oivaan, mutta emme antaneet periksi klo 10.00 ajasta. Nuoren mukaan vanhemmat eivät kerkiä tuomaan häntä niin aikaisin. Muistutimme taas hänen omasta vastuusta ja toiminnasta, bussilla pääsee kyllä Kuopioon ja ei ole tarkoituksenmukaista vaivata vanhempia, kun on itsenäistymässä ja kuntoutumassa. Lopulta tuskastuneena lupasi tulla maanantaina klo 10.00.”
(viikkoraportti)

Velvoittamista tapahtuu myös tilanteissa, joissa nuoria on haettu takaisin kuntoutuskotiin esimerkiksi kotoa. Näin on toimittu esimerkiksi tilanteissa, joissa nuori haluaa keskeyttää kuntoutuksen, mutta kuntoutustyöryhmä näkee sen jatkamisen tarpeellisenä.

TAULUKKO 6. Suoran puuttumisen toiminnalliset alakategoriat

rajoittaminen	velvoittaminen
rajoitetaan liikaa puhumista ja levottomuutta	vaaditaan ja velvoitetaan hoitamaan asioita
väkivaltatilanteiden selvittely ja puhuminen välittömästi	vaaditaan tulemaan tilanteisiin
asiattomaan käyttäytymiseen puuttuminen	herätetään
nukkumaan komentaminen	velvoitetaan tulemaan keskusteluihin
rajoittaminen suoraan tilanteessa	muistutetaan aikatauluista
puututaan liian kiivaisiin puheisiin	hoputetaan lähtemään
kielenkäyttöön puututaan heti	soitetaan
liialliseen liikuntaan puututaan, sovitaan	haetaan kotoa
	etsitään kaupungilta

4.1.3. Sopiminen kuntoutuksessa

Sopiminen on kolmas kuntoutuksen keskeisistä kategorioista. Sopimisessa keskeistä on yksilöllisyys. Yhteisön säännöt koskevat kaikkia ja niiden lisäksi kullekin nuorelle laaditaan omat henkilökohtaiset sopimukset. Sopimista tapahtuu sekä suullisesti, että kirjallisesti. Tällöin sopimuksen sisältö kirjataan ylös ja se allekirjoitetaan. Näin pyritään saamaan nuori paremmin sitoutumaan sopimukseen. Sopimuksia tarkennetaan ja uusia sopimuksia laaditaan kuntoutuksen aikana tulleiden tilanteiden mukaan. Sopimusten pitämisestä keskustellaan usein henkilökohtaisissa keskusteluissa ja sopimuksellisuus on myös oppimistuokioiden aiheena.

Kirjallisessa aineistossa oli paljon mainintoja yksilöllisten sopimusten tekemisestä. Niiden sisällöt koskivat erilaisia kuntoutustavoitteiden toteutumisen kannalta tärkeitä sovittavia asioita. Sopimukset koskivat usein rajoituksia; nuoren kanssa voidaan sopia esimerkiksi, ettei käytä alkoholia. Usein sopimuksia tehdään toimintaan osallistumisen ja avoimuuden toteutumiseksi. Myös kuntoutukseen sitoutumisesta sovitaan usein. Osa sopimuksista koski tulevan toiminnan suunnittelua. On sovittu esimerkiksi vapaan viikonlopun kulusta, tai keskustelutuokioiden määrästä.

”Nuori vaati kuntoutuskodin henkilökunnalta keskusteluja jopa useita kertoja päivässä. Nuoren kanssa sovittiin tietty määrä keskusteluja viikossa ja niiden kestoja myös rajattiin, jotta hän voisi opetella kestämään hiukan ahdistusta ja saada selkeyttä päivärytmiinsä” (loppulausunto)

Sopimisen analyysiyksiköitä ei koodattu eri kategorioihin, sopimisen alakategoriaksi nimettiin *yksilölliset sopimukset*.

TAULUKKO 7. Sopimisen toiminnallinen alakategoria

yksilölliset sopimukset
sovitaan, että yhteys kuntoutuskotiin pulmatilanteissa talon ulkopuolella
sovittu, että aina ruokailuissa mukana
toistuvasti sovitaan tavoitteista
sovitaan pienin askelin etenemisestä
sovitaan, että ilmoittaa aina lähtiessään työharjoittelusta
kirjallinen sopimus, että ahdistuksen tullessa tulee puhumaan
sovitaan, ettei mene kotiin, koska ei saa lähdeyksi takaisin
sovittu, että haetaan, jos ei pysty lähtemään itse
henkilökohtainen kirjallinen sopimus kuntoutukseen sitoutumisesta
rahan käytöstä sopiminen
sovitaan, että ylös on noustava
sopimus kotiin menosta yöksi, kun liian vaikea olla kuntoutuskodissa
sovittu itsenäisestä asioinnista rajoitusten jälkeen
sovittu, että ilmoittaa aina menoistaan
keskustelut päivittäin, sovittuina aikoina

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen aineisto näytti jo analyysin alkuvaiheessa pohjimmiltaan kuvaavan prosesseja, jotka tähtäävät mahdollisimman hyvään oman elämän hallintaan. Kuntoutuskodissa toteutettavan kuntoutuksen keskeisiä toimintaperiaatteita on tukea ja auttaa nuorta mahdollisimman itsenäiseen toimintaan ja oman elämän haltuunottoon. Tämä kuntoutuksen keskeisin tavoite nimettiin toimijuuteen tukemiseksi. Toimijuus kuvaa elämänhallintaa, tai haltuunottoa paremmin yksilön omakohtaista osallisuutta omaan elämäänsä. Toimijuuden käsitteessä ilmenee kuntoutuksen toiminnallinen luonne; psyykkisen oivalluksen liittäminen konkreettiseen kokemusmaailmaan, toimintaan. Kuntoutustoiminta näytti keskeisesti tähtäävän nuoren oman toimijuuden tukemiseen: oman agenttisuuden etsimiseen ja sen löytämisen tukemiseen. Tutkimuksen perusteella toimijuuden tukeminen nousi ydinkategoriaksi kuntoutuksen toimintamuotojen ydinprosesseja yhdistäväksi ydinilmiöksi. Syntyneet kuntoutuksen kategoriat voidaan kaikki asettaa toimijuuteen tukemisen käsitteen alle. Kuntoutustoiminnassa korostuu yksilöllisten ratkaisujen etsiminen; kunkin kuntoutujan toimijuuteen tukemisen prosessissa painottuvat ne kuntoutuksen toiminnat, jotka juuri häntä ja hänen kuntoutumistaan tukevat.

Tutkimusaineiston perusteella on laadittu johtopäätöksiä kuntoutustoiminnan keskeisistä periaatteista. Toimijuuteen tukemisessa keskeistä on *tulevaisuuden painottaminen* (ks. Härkäpää & Järvikoski 2005; Savukoski & Kauramäki 2004). Pyrkimyksenä on heti kuntoutuksen alussa tuoda esille tulevaisuus ja suunnitelmat. Tämä on olennaista toivon herättämisen saavuttamiseksi. Anthony (1990, Koskisuun 2004 mukaan) on aikuisille mielenterveyskuntoutujille tehtyjen tutkimustensa perusteella todennut, että toivon merkitys kuntoutujille on keskeinen. Kuntoutujien elämäntarinoissa toivon herääminen pitkään jatkuneen epätoivon jälkeen on lähes aina mukana.

Periaatteena toimijuuden tukemisessa on myös *asioista puhuminen suoraan*. Havaitut asiat osoitetaan suoraan, palautetta annetaan realistisesti ja tarvittaviin tapahtumiin puututaan suoraan. Myös esimerkiksi nuoren tilanteesta herännyt huoli tuodaan suoraan esille. Mikäli kysymyksiä herää, ne kysytään suoraan ja arkailematta, asioita ei jätetä arvailun varaan.

Luvan antaminen omana itsenä olemiselle on myös tullut aineiston perusteella esille keskeisenä kuntoutuksen toimijuuteen tähtäämisen periaatteena. Tavoitteena on, että nuori voi kokea kuntoutuskodin ympäristön niin turvallisena, että hän voi näyttää tunteensa ja kokemuksensa

aidosti, voi näyttää heikkoutensa ja myös sanoa oman mielipiteensä. Tämä liittyy asiakaslähtöisyyden ja kunnioittavan kohtaamiseen kuntoutuskodin toimintaperiaatteena.

Toiminnassa keskeistä on myös normaalien nuoruusiän ilmiöiden esille tuominen, *tiedon lisääminen*. Monen nuoren kohdalla on ollut keskeistä osoittaa, että tietyt kokemukset, tunteet ja ajatukset ovat luonnollinen osa nuoruusikää ja aikuistumista.

Nuorisopsykiatriseen kuntoutukseen tarvitaan peruskäsitteistöä ja kuntoutuksen tavoitteiden kautta tapahtuvaa määrittelyä. Haasteena voidaan nähdä kokeilujen ja projektien tuottaman tiedon ja toimintatapojen välittäminen kuntoutujien ja käytännön työtä tekevien arkeen (Savukoski & Kauramäki 2004).

Kuntoutukseen tullaan jonkin syyn, pulman, ongelman, sairauden tai elämäntilanteen takia. Tällöin jotakin tämän pulman suhteen on tähtäimessä, tavoitteena. Tavoitteiden tulee selkeästi tähdätä myönteiseen muutokseen niin kuntoutujassa kuin hänen suhteessa ympäristöönsä, muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan. Tämän tutkimuksen perusteella nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen keskeisin tähtäin ja ilmiö on kuntoutujan toimijuuteen tähtäävä tukeminen. Tutkimustulokset osoittavat, että nuorisopsykiatrisessa kuntoutuksessa tavoitteena on muutokseen haastamisen, ohjauksen ja sopimisen toimintamuotojen kautta tukea nuorta hänen kuntoutumisessaan toimijuutta kohti. Muutokseen haastamisessa kuntoutustoiminta koostuu itsetutkiskeluun pysäyttämisestä, jossa vuorovaikutuksellisia interventioina toteutuvat osoittaminen, läpi käyminen ja perusteleminen. Toisena osana muutokseen haastamista on kannustaminen toimintaan ja avoimuuteen. Kolmanneksi muutokseen haastaminen on ennakoivaa selviytymisen tukemista, joka koostuu sisäisten selviytymiskeinojen etsimisestä ja orientoimisesta. Ohjaus on tuettua toimintaa ja suoraa puuttumista. Tuettu toiminta koostuu yhdessä tekemisestä ja opastamisesta. Suora puuttuminen koostuu rajoittamisesta ja velvoittamisesta. Lisäksi yksilöllisin sopimuksin pyritään takaamaan kuntoutustavoitteiden mahdollisimman hyvä saavuttaminen.

5.1. Aineiston luotettavuus

Tutkimuksen aineistona on käytetty kuntoutustyöntekijöiden laatimia kirjallisia dokumentteja: loppulausuntoja ja viikkoraportteja. Kuntoutuksen loppulausunnoissa on tietty rakenne. Ne sisältävät yksityiskohtaisen kuvauksen kuntoutujan taustatiedoista, kuntoutuksen kulusta niin nuorisopsykiatrisen kuin ammatillisenkin kuntoutuksen ja tutkimuksen osalta sekä konkreettiset

jatkosuositukset. Lausunto sisältää myös yhteenvedot psykologin ja psykiatrin lausunnoista. Lausunnon rakenteen määrittelee Kansaneläkelaitoksen standardi sekä kuntoutuskodin omat laadulliset kriteerit. Lausuntojen sisältö on muotoutunut tarkemmaksi ja kuvailevammaksi kuntoutuskodin toiminnan myötä. Kaikki, mitä lausunnossa mainitaan, on tarkkaan harkittua ja luotettavaa tietoa. Se on kuntoutusjakson kulun tarkka yhteenvedo, kuntoutustyöryhmän (johon kuuluvat myös nuori itse ja hänen perheensä; vastuuhenkilö, työvalmentaja, sosiaalityöntekijä, psykologi, psykiatri ja muut kuntoutusohjaajat, emäntä ja toimistotyöntekijä sekä mahdolliset harjoittelijat) yhteinen näky kuntoutuksen kulusta ja jatkotoimenpiteistä.

Viikkoraportit ovat muodoltaan vapaamuotoisempia, kuin lausunnot, mutta toimintamuotoja ja niiden toteutumista vahvemmin kuvaavia. Viikkoraportit kirjataan aina mahdollisimman pian viikkokeskustelujen jälkeen ja näin niissä tulee esille välitön tieto kuntoutujan kokemuksista ja kuntoutuksen tapahtumista.

Tämän tutkimuksen aineisto eroaa jonkin verran useimmista grounded theory – tutkimuksista, joissa aineisto yleensä koostuu litteroiduista haastatteluista tai havainnointimuistiinpanoista, jolloin tutkijan oma näkemys tulee esille jo havainnoiteja kirjattaessa tai haastattelukysymyksiä laatiessa ja haastattelun aikana. Tässä tutkimuksen aineistona ovat viikkoraportit ja laaja-alainen lausunto, joka perustuu moniammatillisen työryhmän kuntoutusprosessin aikana tekemiin havaintoihin. Tutkijana en ole voinut vaikuttaa kertyvän aineiston syntyyn, mutta olen voinut kohdentaa huomioni siinä erilaisiin asioihin tarpeen mukaan.

Glaserin ja Straussin (1998) mukaan henkilökohtainen ja ammatillinen kokemus on tärkeä osa tutkimuskysymysten muotoutumista. Tutkijan oma kokemus voi olla arvokasta onnistuneelle tutkimukselle.

Olen itse työskennellyt tutkimusympäristönä olevassa kuntoutuskodissa yli kolme vuotta. Tutkimuksen edellytyksiä on siis ollut syytä tarkastella tutkimusprosessin aikana. Tärkeää on ollut tehdä selkeä ero kokemuksellisen ja tutkimuksellisen tiedon välille. Aineiston käsittelyssä on pyritty systemaattisuuteen. Tutkimuskysymykset ovat nousseet esille aineiston analysoinnin aikana.

Olen itse ollut hankkeessa mukana omin subjektiivisin kokemuksin. Tärkeää on siis edellä mainittu kokemuksellisuuden erittelemine. Toiveet ja ennako-oletukset eivät ole saaneet vaikuttaa tutkimuksen lopputuloksiin. Kysymys on siitä, että minulla on oma tapani ymmärtää tutkimuskohdetta (prosessia, sen luomisessa itse mukana olleena) ja minulla myös on siihen liittyviä olettamuksia. Olen tietoisesti heti tutkimuksen suunnitteluvaiheessa ryhtynyt tavoittelemaan näkemystä siitä, mitkä ovat omia lähtöolettamuksiani ja sitoumuksiani. Tähän liittyy myös

arvosidonnaisuus, jonka olen pyrkinyt huomioimaan tarkasteluissa. Arvomaailmani on yhteydessä siihen näkemykseen, joka muodostuu tutkittavasta ilmiöstä; koko tutkimuksen ajan on ollut tärkeää tunnistaa prosessissa se, että olen itse ollut siinä mukana koko persoonallisuuteni vahvuudella. Kysymyksessähän on myös tietyn ilmiön arvon määrittäminen.

Tutkimuksessa ei haluttu etukäteen luokitella tutkittavaa aineistoa millään tavoin, koska tämä olisi vienyt pohjan induktiivisuuteen pyrkivältä aineistolähtöisyydeltä. Pyrkimyksenä oli siis ilman etukäteen asetettuja olettamuksia tai luokittelua etsiä aineistosta mahdollisimman aineistolähtöisesti kuntoutuksen kulkua kuvaavia ilmiöitä. Aineistolähtöiseen lähestymistapaan päädyttiin myös siksi, ettei nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen tutkimusta ole juurikaan tehty, joten taustalle ei voitu esittää kuntoutuksen mallia, jota olisi testattu.

5.2. Menetelmän pohdintaa

Grounded theory –lähestymistapaa soveltava aineiston analyysi on koodausprosesseineen hidasta ja työlästä, mutta samalla antoisaa. On ollut suurenmoista huomata, että aineisto todellakin alkaa ”puhua”, tarkan analyysin ja tarkastelun kautta kirjallinen aineisto alkaa muuttua ymmärrettäväksi ja sen keskeiset sisällöt nousevat esille.

Tutkimuksen kohteena ovat tässä tutkimuksessa sellaiset luonnolliset tilanteet, joita ei voida järjestää kokeeksi, ja joissa ei ole tarkoituksena kontrolloida niihin vaikuttavia tekijöitä. Kiinnostuksen kohteena tässä tutkimuksessa ovat olleet tapahtumien yksityiskohtaiset rakenteet, eivät niiden yleisluontoiset jakaantumiset. Kiinnostus kohdistuu myös tapahtumissa mukana olleiden yksittäisten toimijoiden merkitysrakenteisiin. Tällöin laadullinen tutkimusmenetelmä soveltuu luonnollisesti kyseessä olevaan tutkimuskohteeseen. (Metsämuuronen 2003, 167).

Tutkittava kohde, nuorisopsykiatrisen kuntoutus, on prosessi ja täynnä erilaisia merkityksiä. Tutkimuksen tavoitteena onkin ollut päästä mahdollisimman syvälle nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen merkitysjärjestelmiin.

Nuori, nuoruus ja kuntoutustoiminta ovat olleet tämän tutkimuksen peruskohteita. Tutkimuksessa on pyritty ymmärtämään ensisijaisesti nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen prosessia ja siihen liittyviä tekijöitä. Niitä on tarkasteltu ottaen huomioon kuntoutuskodissa vallitseva ideologia ja kulttuurinen konteksti. Nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen ilmiöitä on lähestytty empiirisesti ja tätä on auttanut se, että kuntoutuksen käsitteistö ja merkitysjärjestelmät ovat minulle tuttuja. Tuttuus tekee myös itsestäni tavallaan osallisen tähän kokonaisprosessiin, joten samalla olen havainnoinut myös

itsessäni olevia rakenteita. Tutut käsitteet ja merkitysjärjestelmät ovat auttaneet ymmärtämään aineiston kieltä ja merkityskokonaisuuksia.

Grounded theory-lähestymistapa osoittautui järjestelmälliseksi, luotettavaksi menetelmäksi, jonka mukaan tutkimuksen teossa toisaalta sallitaan juuri menetelmää etsittäessä kaivattu tutkijan vapaus ja intuition käyttö – mutta toisaalta perusteltuun analyysiin perustuva kurinalaisuus ja säännönmukaisuus.

Systemaattisuuden ja kurinalaisuuden toteuttaminen ei kuitenkaan saa tukahduttaa tutkijan intuitiota. Ehrnrooth (1992) pitää tärkeänä, että kvalitatiivista tutkimusta tehdessä tutkijan tulee olla sekä kysyjä ja olettaja, että vastaaja ja testaja – herkkä intuitivisti yhdistyy tarkkaan analyytikkoon. Tutkijan tulee olla samalla kontrolloitu epäilijä sekä sensitiivinen. Intuition tulee olla tarpeeksi vahvaa, jotta se kestää metodisen toistettavuuden haasteet. Kaikkien ei ole pakko uskoa totuudeksi tutkimuksen tuloksia, mutta tiedon perusteltavuus ja perustelujen tarkistettavuus on tärkeää. Myös Burns (1989) korostaa laadullisessa tutkimuksessa toisaalta joustavuutta ja toisaalta tarkkuutta. Juuri tämä kysymys joustavasta etenemisestä aineiston mukaan suhteessa menetelmän kurinalaiseen noudattamiseen onkin ollut grounded theory-lähestymistavan keskeisin haaste (vrt. Backman & Kyngäs 1998).

Myös Metsämuuronen (2003) korostaa, että laadullinen tutkimusprosessi perustuu toisaalta tutkijan omaan intuitioon ja tulkintaan, toisaalta järkeilykykyyn, yhdistämis- ja luokittamisvalmiuksiin. Tässäkin tutkimuksessa haastavaa on ollut juuri luovuuden ja herkkyyden säilyttäminen kontrolloivuuden ja huolellisen systemaattisuuden kanssa samanaikaisesti.

Irrottautuminen arkityöstä kokonaan tutkimustyöhön, koko tutkimusprosessin ajan toteutettu suunnitelmallinen ote ja jatkuva pohdintatyö ovat edesauttaneet tätä kokemuksellisen tiedon ja tutkimuksellisen tiedon eron ymmärtämistä ja tiedostamista.

Tässä tutkimuksessa intuition esiin tuomisen prosessi on tullut vahvimmin esille memojen laadinnassa. Intuitiiviset ajatukset, kysymykset, pohdinnat on kirjoitettu auki – monesti useain otteeseen. Kun intuitio tuodaan hämärästä valoon, voi sitä muotoilla ja siitä muodostaa kysymyksiä (Ehrnrooth 1992). Omassa kokemuksessani eniten intuition ja kontrollin yhdistämisen vaikeudessa on auttanut sen tunnustaminen itselle, ettei tietoisesti pohtiva järki aina ja täydellisesti voi ohjata kaikkea aineiston tulkintaa. Memojen käyttäminen tutkimuksen aikana osoittautuikin hyvin tehokkaaksi tavaksi toteuttaa jatkuvaa sisäistä keskustelua aineiston kanssa.

Aineiston analyysin eri vaiheissa ja eritoten analyysiprosessin alussa avoimen koodauksen aikana hyödylliseksi koettiin Straussin ja Corbinin (1990, 1998) painottama erilaisten niin yleisten kuin yksityiskohtaistenkin kysymysten esittäminen.

Päivi Pihlaja (2003) pohtii laadullisen tutkimuksen luonnetta. Sen sijaan, että laadullisessa tutkimuksessa tutkijan asema olisi vapaa ja joustava tutkimuksen tarkoituksen ja toteutuksen suhteen, se on sitä vain pinnallisesti. Tutkijalla itsellään tulee olla tutkimuksen struktuuri ja hallinta jopa vahvemmin mielessä, kuin määrällisessä tutkimuksessa. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa tilastolliset analyysimenetelmät ja tiedonkeruu tuovat hallittavuutta ja tieteellistä objektiivisuutta. Laadullisessa tutkimuksessa objektiivisuutta ei voida tavoittaa tiedon keruun tai analysointimenetelmien tekniikoista, vaan ensisijaisesti tiedon käsittelyn uskottavuudesta, laadusta ja jäsentyneisyydestä. Koska tutkimustulokset ovat todellisuuden kuvausta tutkijan silmin, ovat tiedon käsittelyn vaiheet kuvattava muillekin, jotta tutkimus olisi uskottava. Aineiston ja tulosten tarkka ja yksityiskohtainen kuvaus ja raportointi lisäävät uskottavuutta ja näin lukijakin voi osallistua tulosten uskottavuuden arviointiin.

Konkreettinen analyysiyksiköiden liittäminen kategorioiden alle on ollut tutkimuksen teon ehkäpä työläin, mutta samalla antoisin vaihe. Näin on voitu heti alustavien kategorioiden synnyttyä saada kokonaishahmotusta siitä, mitä aineisto todella pitää sisällään. Konkreettinen ”käsityö” on myös antanut hyvät mahdollisuudet lähestymistavan keskeisille menetelmille – kysymysten esittämiselle ja jatkuvalla vertailulle. Tässä konkreettisessa toiminnassa on erityisen vaikea tehdä eroa avoimen ja aksiaalisen koodauksen välille vaan jatkuva työskentely aineiston parissa on ollut hyvin yhtäaikaista ja muuntuvaa analyysiä.

Kuten Koskela (2003) kuvaa, on grounded theoryn soveltaminen yksin hyvin vaikeaa. Koska tutkijana toimin yksin, sain akuuttien pulmien esille tullessa pohdinnalleni tukea mielikuvakeskusteluista (vrt. Orona 1997). Tällainen kuviteltu dialogi selkeytti tilanteita, joissa esimerkiksi jonkin käsitteen nimeäminen tai analyysiyksikön todellisen sisällön tunnistaminen oli vaikeaa.

5.3. Käytännön suosituksia kuntoutuskodin toimintaan

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut kuntoutuksen sisällön ymmärtämisen kautta etsiä käytäntöön sovellettavia suosituksia kuntoutustoiminnan laadun parantamiseksi.

Kuvatessani seuraavassa ehdotusta lausunnon sisällön tarkentamiseksi, tarkoittaa tämä myös kuntoutuksen aikana vahvemmin näihin asioihin huomion kiinnittämistä. Tällöin huomioitavien seikkojen tulisi näkyä myös viikkoraportoinnissa. Kaikki tutkimuksessa löydetty ilmiöt ja prosessit ovat jo sinällään toiminnan sisältöjä, ne on löydetty nimenomaan prosesseja kuvaavasta materiaalista. Suositukset tuovat toimintaan ja raportointiin kuitenkin uutta käsitteistöä ja selkeämpää rakennetta sekä painotusalueita.

Tässä tutkimuksessa on kuvattu toimijuuden käsite kuntoutuksen toiminnan perusprosessiksi ja kuntoutuksen tähtäimeksi. Toimijuuden käsitteen ottaminen jokapäiväisessä kuntoutustyössä käytävään keskusteluun voi tuoda todellista elämää läheisen ja konkreettisen tavan ajatella kuntoutuksen tähtäimenä olevaa itsenäisempää selviytymistä. Kuntoutusprosessin ja kuntoutustoiminnan syvälliseksi ymmärtämiseksi voidaan kuntoutuksen arkipuheeseen ottaa käyttöön tässä tutkimuksessa esitetyt kuntoutuksen kategoriat alakategorioineen ja toiminnallisine kategorioineen. Toiminnallisia kategorioita voidaan ottaa käyttöön myös lausuntojen käsitteistöksi.

Kuntoutustutkimusjaksosta laadituissa lausunnoissa on työryhmän kanssa yhdessä sovittu rakenne. Lausuntojen tavoitteena on mahdollisimman konkreettinen kuvaus kuntoutuksen etenemisestä. Tähän kuvaukseen olisi tärkeä saada vielä tarkempaa ja yksityiskohtaisempaa ilmaisuja. Tärkeää olisi kiinnittää kuntoutustoiminnassa ja sen kirjallisessa kuvaamisessa entistä enemmän huomiota kuntoutuksen aikana toteutettujen toimintamuotojen kuvaukseen ja arviointiin. Tässä kuvaamisessa runkona voidaan käyttää tutkimuksessa syntyneitä kuntoutuksen kategorioita. Näin voidaan kuvata millaisia keinoja on käytetty nuoren toimijuuden tukemiseksi ja miten nuori on ottanut saamaansa tukea vastaan. Tärkeää on siis kuvata, mitkä toimintamuodot nuorta ovat auttaneet ja miten paljon erilaisia tuen muotoja hän on tarvinnut. Myös viikkoraportteihin on syytä kirjata kuntoutuksen toimintamuodot, jotta kuntoutuksen etenemisen kuvaus loppulausunnossa myös toiminnan tarkan sisällön osalta olisi helpompaa.

Kuntoutusprosessin kuvauksessa tulisi ensiksikin kuvata, mitä muutokseen haastamisen keinoja on nuoren kohdalla toteutettu, miten paljon hän näitä tuen muotoja on tarvinnut ja miten näiden toimintamuotojen on arvioitu nuoren kuntoutumista tukevan. Tukena voidaan käyttää tässä tutkimuksessa esitetyistä kuntoutuksen kategorioista niiden toiminnallisia luokkia ja kuvata miten osoittamista, läpi käymistä ja perustelemista on nuoren kohdalla toteutettu. Toiseksi tulisi kuvata, miten ohjauksen toimintamodoista yhdessä tekeminen ja opastaminen tuettuna toimintana sekä rajoittaminen ja velvoittaminen suorana puuttumisena ovat toteutuneet ja miten ne ovat edistäneet nuoren kuntoutumista.

Sopimisen kuvauksessa tärkeää on huomion kiinnittäminen siihen, missä määrin erilaisia yksilöllisiä sopimuksia on nuoren kohdalla tehty ja miten nuori on sopimisesta hyötynyt.

Tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä, että nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen rikkaimmat ja sisällöltään runsaimmat toimintamuodot liittyvät muutokseen haastamiseen. Valtaosa dokumenteissa esille tulleista toimintamuodoista liittyy muutokseen tähtäävään vuorovaikutukseen, jonka tavoitteena puolestaan on kuntoutujan oman toimijuuden saavuttaminen. Tämän tutkimuksen perusteella syntyneitä kuntoutuksen toimintamallia tarkasteltaessa on kuitenkin syytä huomioida, että toiminnan sisältöjen esiintyvyys ei välttämättä kerro ainoastaan todellisen toiminnan sisällöstä, vaan myös siitä, mihin asioihin kirjallisissa dokumenteissa kiinnitetään huomiota. Esimerkiksi tuloksissa viimeisenä esitelty sopimisen kategoria sisältää melko vähän aineistoa. Kuntoutuskotitoimintaan osallisena tutkijana olen ollut hyvin perillä kuntoutuskodin toiminnan periaatteista ja yksi niistä on asiakaslähtöisyys, johon sisältyy myös vahva sopimuksellisuuden korostaminen. Kuntoutujat ovat kuntoutuksessa vapaaehtoisesti ja mitään esimerkiksi lastensuojelulain mukaisia rajoittamisen keinoja ei voida käyttää. Näin ollen rajoittaminen ja velvoittaminen perustuvat yhteiseen sopimiseen. Näyttäisi siltä, että kirjallisissa dokumenteissa ei riittävästi kiinnitetä huomiota sopimisen prosessien kuvaukseen. Tavoitteena voisikin olla, että rajoittamista ja velvoittamista koskevassa dokumentoinnissa kiinnitettäisiin vahvemmin huomiota siihen, millä tavoin nämä suoran puuttumisen keinot sisältävät yhteistä sopimista asioista. Lausunnoissa on tavoitteena kuvata todellisia arkipäivän tilanteita mahdollisimman realistisesti ja tuoda esille nuoren ongelmat ja esimerkiksi se, missä tilanteissa hän tarvitsee rajojen asettamista. Nuorten kuntoutuksessa kuitenkin tietty direktiivinen ote on todettu usein hyödylliseksi. Kaikesta ei voida sopia siitä huolimatta, että kuntoutukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Kuntoutustyöntekijä toimii usein rajoittavan ja toimintaohjeita antavan aikuisen roolissa.

Tässä esitetyt suositukset ja tutkimuksen tulokset on esitetty Ammatillinen Kuntoutuskoti OIVA:n työryhmälle työyhteisön kehittämisiltapäivässä. Kehittämispäivän keskustelussa arvioitiin tutkimuksen perustella laadittuja kuntoutuksen käsitteitä ja niiden sovellettavuutta käytännön työhön. Tutkimuksesta saadun tiedon läpikäymistä ja sen soveltamista työn sisältöihin jatketaan edelleen.

5.4. Arviointia ja tutkimuksellisia haasteita

Tämä tutkimus on tuonut perustietoa nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen prosesseista. Tutkimus koskee suhteellisen pientä joukkoa ja tietyssä nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen yksikössä

tapahtunutta kuntoutusta. Kuntoutusmalli on ainutlaatuinen yhdistäessään nuorisopsykiatriseen kuntoutukseen myös sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen toimintamalleja. Tutkimuksen tulokset ovat kuitenkin luonteeltaan sellaisia, että niitä voidaan soveltaa myös muuhun nuorten kanssa tehtävään yhteisölliseen kuntoutustyöhön ja esimerkiksi lastensuojelutyöhön. Toimijuuden nostaminen kuntoutuksen keskeiseksi nimittäjäksi ja haasteeksi tuo nuorisopsykiatriseen kuntoutukseen uuden näkökulman. Vaikka osa tämän tutkimuksen perusteella löydetyistä kategorioista on mielenterveyskuntoutuksessa aikaisemminkin käytettyjä käsitteitä, on tutkimuksessa pääosin käytetty uusia prosessin toimintasisältöjä kuvaavia käsitteitä. Tämä tuo nuorisopsykiatrisen kuntoutustoiminnan käyttöön uusia käytännönläheisiä nimiä toiminnan sisällöille.

Nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen kenttä on vähän tutkittua. Uutta tutkimusta tarvitaan. Tämän tutkimuksen perusteella on noussut esille joitakin näkökulmia, jotka olisi syytä ottaa mahdollisissa jatkotutkimuksissa esille. Tässä tutkimuksessa on kuntoutuksen perusprosessien lisäksi löydetty kuntoutumisen prosesseja ja myös tältä osin kategorisointia on tehty. Kuntoutumisen kategoriat viittaavat kuntoutujan valmiuksiin sekä omaan toimintaan ja vuorovaikutukseen kuntoutumisen muutosprosessissa. Tutkimusta tullaan jatkamaan siten, että kuntoutumisen käsitteistä luodaan oma malli. Nuorten oman näkökulman esiin tuominen toisi lisävalaistusta kuntoutuksen ja kuntoutumisen prosessien ymmärtämiseen. Tämän tutkimuksen aineisto on täysin kuntoutustyöntekijöiden näkökulmaan perustuva. Nuorten näkökulmaa voidaan tutkitun aineiston pohjalta saada esille kuntoutumisen kategorioita koskevassa jatkotutkimuksessa, mutta vain työntekijän raportoinnin välityksellä. Nuorten kuntoutujien näkökulman tutkimiseksi lähtökohtana voisivat olla esimerkiksi kuntoutukseen osallistuneiden nuorten syvähaastattelut ja näkökulmana etsiä nuorten näkemystä siitä, mikä kuntoutuksessa on auttanut. Yhtenä tulevaisuuden tutkimuksellisenä haasteena on mittarien laatiminen löydettyjen kategorioiden pohjalta. Kuntoutuksen toiminnallisten kategorioiden pohjalta voitaisiin laatia mittari, jonka perusteella kuntoutuksen toimintamuotojen toteutumista voitaisiin arvioida. Lisäksi kuntoutumisen toimintamuotoja lähestyvän jatkotutkimuksen pohjalta voitaisiin laatia kuntoutumisen prosessia, sen toteutumista ja etenemistä arvioiva mittari.

Lähteet

- Aalberg, V. 1985. Nuoruusiän normatiivinen kriisi. Teoksessa Hägglund, T-B. (toim.) Nuoruusiän psykiatria. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Anthony, W., Cohen, M. & Farkas, M. 1990. Psychiatric Rehabilitation. Center for Psychiatric Rehabilitation, Cargent Collece of Allied Health Professions. Boston: Boston Univercity.
- Backman, K. & Kyngäs, H. 1998. Grounded – teoria lähestymistavan haasteellisuus aloittelevalle tutkijalle. Hoitotiede Vol. 10, No 5/-98.
- Burns, N. 1989. Standards for qualitative research. Nursing Science Quarterly 2, 44-52.
- Ehrnrooth, J (1992) Intuitio ja analyysi. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.
- Erikson, E.H. 1962. Lapsuus ja yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus.
- Haarasilta, L. 2003. Nuorisopsykiatrinen kuntoutus – mitä se on? Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin vuosikatsaus.
- Härkäpää, K & Järvikoski, A. 1995. Elämäkulku ja kuntoutus. Teoksessa Suikkanen, A., Härkäpää, K., Järvikoski, A., Kallanranta, T., Piirainen, K., Repo, M., Repo, J & Wikström, J. 1995. Kuntoutuksen ulottuvuudet. Porvoo: WSOY
- Glaser, B & Strauss, A. 1967. The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Researhs. New York: Aldine Publishing Company.
- Julkunen, R. 2002. Tämän ajan yhteisöllisyys ja sosiaalinen pääoma. www.yths.fi/kehra/kalenteri/tap291102Julkunen.rtf
- Järvikoski, A. & Härkäpää, K. 2003. Kuntoutuksen käsitteet ja kuntoutustarve – kuntoutujan, ammattihenkilön ja yhteiskunnan näkökulmat. Teoksessa Kallanranta, T., Rissanen, P., Vilkkumaa, I. (toim.) 2003. Kuntoutus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy
- Järvikoski, A & Härkäpää, K. 2000. Mielenterveyskuntoutuksen palveluohjaus. Kuntoutus 3/2000.
- Järvikoski, A. 1996. Vajaakuntoisuudesta elämäntalouteen. Kuntoutuksen viitekehyksen ja toimintamallien tarkastelu. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 46/1994. 2. muuttamaton painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Järvikoski, A & Härkäpää, K. 1995. Mitä kuntoutus on? Teoksessa Suikkanen, A., Härkäpää, K., Järvikoski, A., Kallanranta, T., Piirainen, K., Repo, M., Repo, J & Wikström, J. 1995. Kuntoutuksen ulottuvuudet. Porvoo: WSOY
- Karjalainen, V. 2004. Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta – mutta miten? Teoksessa Karjalainen, V & Vilkkumaa, I (toim.) 2004. Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino.

- Koskela, H. 2003. Opiskelijoiden haasteellisuudesta ammattiopintoihin sitoutumisen substanssiteoriaan. Grounded theory – menetelmän soveltaminen ammattioppilaitoksen opettajien kuvauksiin opetettavistaan. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Koskisuu, J. 2004. Eri teitä perille. Mitä mielenterveyskuntoutus on? Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Kuntoutusselonteko 2002. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Leino, E. Sosiaalisen näkökulman väistämättömyys lääkinnällisessä kuntoutuksessa. Teoksessa Karjalainen, V & Vilkkumaa, I (toim.) 2004. Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino.
- Metsämuuronen, J. 2003. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Teoksessa J. Metsämuuronen Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Ojanen, M., Nording, E & Lauren, H. 1994. Skitsofreniapotilaiden kuntoutusprojekti. Duodecim 110: 1452-2457.
- Orona, C.J. (1997) Temporality and Identity Loss due to Alzheimers Disease. In Strauss, A & Corbin, J. (eds.) (1997) Grounded Theory in Practice. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Pihlaja, P. 2003. Varhaiserityiskasvatus suomalaisessa päivähoitossa. Erityisen tuen tarpeet sosiaali- emotionaalilla ja kielellisen kehityksen alueilla. Turku: Turun yliopisto.
- Piirainen, K., & Kallanranta, T. 2003. Kuntoutuspalvelut kuntoutuksen muutoksen tukena. Teoksessa Kallanranta, T., Rissanen, P., Vilkkumaa, I. (toim.) 2003. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Pylkkänen, K. 2003. Hoitotakuu nuorisopsykiatriassa. NUOTTA-projektin loppuraportti 2003. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2003:13. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Riikonen, E., Nummelin, T. & Järvikoski, A. 1996. Mielenterveyskuntoutuksen kehitystarpeet. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki: Stakesin monistamo.
- Savukoski, M & Kauramäki, P. 2004. Nuoren sosiaalinen tukeminen omalle ammatilliselle uralle. Teoksessa Karjalainen, V & Vilkkumaa, I (toim.) 2004. Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino.
- Stake, R. E. 1994. Case Studies. Teoksessa Denzin, N.K & Lincoln, Y.S. (toim.) Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage Publications. 236 – 247.
- Strauss, A., Corbin, J. 1990. Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques. Newbury Park: Sage Publications.
- Strauss, A., Corbin, J. 1998. Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Strauss, A. 1987. Qualitative Analysis for Social Scientists. New York: Cambridge University Press.

Tamminen, T & Räsänen, E. 2000. Psykiatrinen kuntoutus. Teoksessa Räsänen, E., Moilanen, I., Tammine, T & Almqvist, F. Lasten- ja nuorisopsykiatria. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy.

Törrönen, M & Vornanen, R. 2002. Emotionaalinen huono-osaisuus peruskoululaisten korostamana syrjäytymisenä. Nuorisotutkimus 2/2002.

Valkonen, J. 2002. Mistä puhutaan, kun puhutaan kuntoutuksesta. Kuntoutus 25(1).

Vilen, M., Leppämäki, P & Ekström, L. 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Juva: WSOY